Совет-француз найырал делгерезин!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

1960 ч. АПРЕЛЬ 5 ВТОРНИК № 79 (4563).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

Өртээ 20 көп.

Совет-француз кады кылган
ДЫҢНАДЫГ

Француз Республиканың президентизи генерал де Голльдуң чалаанын ёзугаар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев 1960 чылдың март 23-тен апрель 3-ке чедир Франциядa чораан. Н. С. Хрущевту үдеп чорааннар болза: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң Даргазы Г. А. Жуков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында атомнуг энергияны ажыглаар талазы-биле Кол эргелелдиң начальниги В. С. Емельянов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң экономиктиг комиссиязының даргазы О. И. Иващенко, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң коллегия кежигүнү А. М. Марков, ССРЭ-ниң Франциядa элчини С. А. Виноградов.

Н. С. Хрущев болгаш ону үдеп чораан кижилер Францияны кезип чораан болгаш ол кезилгениң үезинде Францияның үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйының, эртеминиң болгаш культуразының чамдык чедиишкиннери-биле таныжар база Францияның янзы-бүрү бөлүктериниң төлөөлекчилери-биле ужуражыр аргалыг болган.

Парижке болгаш Рамбуйга Н. С. Хрущевтүң болгаш генерал де Голльдуң аразында чугаалажыышкыннар болгулаан. Францияның премьер-министри М. Дебре, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы А. Н. Косыгин, а ол ышкаш даштыкы херектер министрлери А. А. Громыко болгаш М. Кув де Мюрвиль олар база ол чугаалажыышкыннарга каш удаа киришкилээн. Совет чазактың кежигүннери А. Н. Косыгинниң болгаш А. А. Громыконуң француз чазактың кежигүннери В. Баумгартнер болгаш М. Кув де Мюрвиль олар-биле ужуражыышкыннары база болгулаан, оларга совет-француз харылзааларының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Великобританияның болгаш Францияның күрүнелер азы чазактар баштыңнарының ам болур чөвүлел хуралы-биле холбаштыр делегейниң өйү келген айтырыгларынга хамаарыштыр чугаалажыышкыннар болган. Совет-француз харылзааларны улам хөгжүдериниң айтырыгларын база чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң болгаш Францияның аразында харылзааларның найыралдың болгаш кады ажылдажылганың өзүзүнга хөгжүүрү болгаш оларның аразында бот-боттарын эки билчир чорукту тургузары улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун улам ынай чымчадырынга болгаш Европага база бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга идигни бөөр дээрзин Талалар демдеглээн.

Н. С. Хрущев болгаш генерал де Голль чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыының талазы-биле санал-оналды база солушканнар. Чепсегленишкинни дүжүрери дээрге амгы үениң эң-не чугула болгаш соңгаарладып болбас айтырыы болур дээрзин олар база катап бадыткааннар. 10 күрүнелериң аразында, делегейниң боттуг контролю турда чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү-ниити дүжүрер дугайында айтырыг талазы-биле ам Женевада болуп турар чугаалажыышкыннары ол дугайында дугуржулгалыг чогуур үзелбодалды ажылдап кылырынга чедирген турзун дээрзинге күзелин ийи Талалар чугаалааннар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Француз Республиканың президентизи Германия-биле тайбыңның керээзин чарарын болгаш берлин айтырыын киириштирбишаан, Германияга хамаарыштыр айтырыгларны шиитпирлеп болурунче кичээнгейни салганнар. Чугаалажыышкыннарның аргазы-биле дугуржулгага үндезилеттингеш, ол айтырыгларны чайгылыш чогу-биле таарыштырып шиитпирлээри Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база айыыл чок чорукту камгалаарынга болгаш быжыглаарынга чугула ужурдузалыг болур ийик дээрзин Н. С. Хрущев болгаш генерал де Голль хүлээп көргеннер.

Чугаалажыышкыннарның үезинде онза ужур-дузалыг кылдыр көрүп турары—Европага тайбыңны быжыглаарының айтырыын талаларга чугаалажып көрген болгаш Европага айыыл чок чорукту быжыглаары дээрге ийи чурттарның, а ол ышкаш Европада өске-даа улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга тааржып турар дээрзиниң дугайында бүзүрелдиин илергейлээннер.

Совет-француз садыглажыышкын ийи чурттарның кайызынга-даа ажыктыг кылдыр таарымчалыг хөгжүп турган дээрзин Н. С. Хрущев болгаш генерал де Голль ханып демдеглээннер. Ийи чурттарның аразынга бот-боттарынга барааннар сатчыр айтырыгның талазы-биле үр хуусаалыг дугуржулгаларны чаргылааны болгаш оларны боттандырып турары ССРЭ-ниң болгаш Францияның аразында садыг саарылгазын дыка хемчээлдии-биле көвүдериринге хөй талазы-биле идигни берген.

Эң чоокку үеде ийи чурттарның аразында садыглакыышкынны боттуу-биле көвүдеририн сорулга кылдыр салыры болдунуп болур-даа, ажыктыг-даа кылдыр Н. С. Хрущев болгаш генерал де Голль санааннар. Элээн үр хуусаалыг кылдыр чардынган садыг дугуржулгазы ол сорулгага таарышкан турар ийик. Ам күштүг болуп турар дугуржулга 1960—1962 чылдарның үезинге таарыштыр чардынган турган болгаш кедир чылдың төнчүзүнге чедир бот-боттарының экспорттарын болгаш импорттарын ында тодаргайы-биле айтып турар.

1960 чылдың дургузунда ийи таладан экспорттар чыылгаш, ам күштүг болуп турар дугуржулганың сөөлгү чылы болур үгле 1962 чылда эвес, харын база ооң дараазындагы үш чылдарның иштинде бараан саарылгазын доктаадыры-биле чугаалажыышкыннарны чоруткан турар ужурлуг дээрзи шиитпирлеттинген. Мынчангаш, бараан саарылгазын бо чылдың ужундан эгелээш, эң чоокку беш чыл иштинде, тодаргайлааргa 1965 чылды кириштир болур кылдыр тургускан туруп болур.

Ийи чурттарның аразынга бараан саарылгазын көвүдери ооң ассортиментизинден элээн хемчээлдии-биле хамааржыр дээрзи доктааттынган. Ону холбаштыр ийи чурттарның күрүне органнарындан долузу-биле дузалап деткээн турда талаларның кайызындаа рыноктарны өөренип көөр чорук көрдүнген чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг болурунга дузаны чедирген турар ужурлуг.

Мынчангаш, чоокку беш чыл иштинде ийи чурттарның аразынга бараан саарылгазын дыка көвүдеткен туруп болур.

Эртем-шинчилел болгаш атомнуг энергияны тайбын ажыглаар талазы-биле солчуушкуннарны калбартырынче боттарының күзелдиин Н. С. Хрущев болгаш генерал де Голль чугаалааннар.

Шуут ужуражып чугаалажыр чорук күрүнелериниң удуртукчуларының аразынга бүзүрежир чорукту болгаш чаагай дугуржулганы тургузар база быжыглаар, ынчангаш улустарның негеп турары бүгү делегейге чөпшээрежилгени болгаш тайбыңны тургузарының хөрээнге күзелдиг дешилгени хандырарынга боттуу-биле дузаны чедирер дээрзин чугаалажыышкыннар үезинде Н. С. Хрущев болгаш генерал де Голль демдеглээннер. Американың Каттышкан Штаттарының президентизи-биле болгаш Великобританияның премьер-министри-биле бедик деңнелге удавас болур төвүлел хуралга бо чугаалажыышкыннарны уламчылаар арга бар болуп турарынга ханып турарын олар чугаалааннар, ынчаарга ол төвүлел хурал улустар аразында дүшкүүрлүг чоруктуң чымчаанының ачызында болдунар аргалыг болган болгай. Бедик деңнелге төвүлел хуралдың түңнелдери улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун улам ынай кошкадырынга чедирер дээрзинге ийи чазактар идегеп турарлар.

Делегейниң бүгү-ле шиитпирлеттинмээн айтырыгларын күш хереглээр арга-биле эвес, харын тайбың аргалар-биле, чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээн турар ужурлуг дээрзинге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Француз Республиканың президентизи чөпшээрешкеннер.

Күрүненің аян-чоруун кылып Совет Эвилелинге чедип келирин Н. С. Хрущев генерал де Голльду чалаан. Француз Республиканың президентизи ол чалалганы сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алган. Кажан чедип келириниң тодаргай хуусаазын дипломаттыг арга-биле сөөлүнде чөпшээрешкен турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтүң Францияга чоруп турган үезинде.

Чурукта: Бордо хоорайның даргазы, Францияның Национал хуралының Даргазы Ж. Шабан-Дельмаска Н. С. Хрущевтүң байыр чедирип турары.

Фото СЭТА-ның тускай корреспондентизи **В. Соболевтии.**

Н. С. Хрущевтүң алдары дээш шайлалга

РАМБУЙ. (СЭТА). Француз Республиканың президентизи генерал де Голль республиканың президентизиниң хоорай даштында турар черинге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтүң болгаш ону үдеп чоруур кижилериниң ат-алдары дээш апрель 2-ниң кежээзинде шайлалга тургускан.

Н. С. Хрущев, А. Н. Косыгин, А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Франциядa элчини С. А. Виноградов болгаш Совет чазактың баштынын үдеп чоруур кижилер ол шайлалгага олурушканнар.

Француз таладан шайлалгага олурушканнар: премьер-министр М. Дебре, даштыкы херектер министри Кув де Мюрвиль, Францияның ССРЭ-де элчини Морис Дежан, а ол ышкаш ооң-даа өске албан-дужаалдыг кижилер.

Шайлалга эп-найыралчы ёзунуң байдалынга эрткен.

Орли аэродромунга үдээшкин

ПАРИЖ. (СЭТА-ның тускай корр.). Апрель 3-те Францияның найысылалы Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевту үдээн.

...Парижтиң аэродромунга совет болгаш француз күрүне туктарын хүндүлеп аскан. Самолёттуң ужуп үнүптеринге чедир ам-даа бир шак арткан, ынчалза-да аэродромга дыка хөй кижи чыглып келгеннер. Совет чазактың баштынын үдээр кижилериниң автомашиналары улаштыр-улаштыр кээп-ле тургулаан.

Дыка эрте турза-даа, хөй санныг парижчилер аэродромга чыглы бергеннер. Олар совет болгаш француз туктар, чечектер туткулаан.

Француз болгаш даштыкы парлалгаларның, радионуң болгаш телевидениениң, кинохониканың төлөөлекчилери парлалга индиринде туруштарын шагда-ла өөлепкеннер. Телефоннаар черлерни таарыштыр кылган тускай автобуста улуг-улуг информация агентилелериниң корреспондентилери чыглып алган, Совет чазактың баштынын үдээрин бүгү делегейже тарадып дамчыдарынче далажып турганнар. Самолёттуң турар черинге чедир шейлүп чоруткан кызыл хевисти дургаар хүндүлүг таныылдар болгаш хөгжүм чыскаай тургулапкан.

Москваныы-биле 11 шак 15 минута турда, француз чазактың кежигүннери Э. Мишле, А. Мальро болгаш Л. Жокс, Национал хуралдың даргазы Шабан-Дельмас, төп штабтың начальниги генерал П. Эли, Парижтиң шериг губернатору генерал Р. Салан Совет чазактың баштынын үдээр дээш Орли аэродромга чедип келгеннер.

Никита Сергеевич Хрущев болгаш ону Францияга үдеп чораан кижилер, а ол ышкаш Францияның премьер-министри Дебре, Францияның даштыкы херектер министри Кув де Мюрвиль хүндүлүг салонга чедип келгеннер. Совет чазактың баштыны ону үдээри-биле келген француз албан-дужаалдыг кижилер-биле болгаш совет колониянның кежигүннери-биле мендилежип, беседалашкан.

Дараазында Францияның премьер-министри Мишель Дебре микрофонга чоокшулап чеде берген.

Сөөлгү хол тудуушкуннары, оруксуур эки чедерин күзээн сөстер. Эш Хрущев аэродромуң шөлүнче үнүп келген. Үнер ажык аксыга совет колониянның кежигүннериниң уруглары болгаш француз уруглар аңаа база Н. П. Хрущевага чечектер тудусканнар.

Совет Эвилелиниң күрүне гимнизи чаңгыланып үнген. Ооң соонда Марсельезаның аялгазы күүсеттинген.

А ол өйде чаа аэровокзалдың чоогунга чыылган хөй-хөй французтар «Хрущев—тайбың!» деп хары угла алгыржып турганнар. «Ура!» деп үннер дыңналып турган.

Н. С. Хрущев самолёттуң чадазы-биле үнгеш хүндүлээчел парижчилерже сөөлгү удаа хая көрүнгеш, оларга эп-найыралчы ёзу-биле хол чайган. Парижчилер аңаа динмиттиг адыш часкаашкыннары-биле харылааннар. Самолёт ужуп үнер черинче эгген чорупкан. Күчүлүг моторлар дагжаан соонда, Москваныы-биле 12 шак 25 минутада «ИЛ-18» деп совет самолёт черден көдүрүлгеш, Москваже углаан ужупкан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Оралакчызы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, даштыкы чурттар-биле культура харылзааларының талазы-биле Күрүне комиссиязының даргазы Г. А. Жуков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында атомнуг энергияны ажыглаарының талазы-биле Кол эргелелдиң начальниги В. С. Емельянов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады О. И. Иващенко, ССРЭ-ниң кадык камгалал министерствозунуң коллегия кежигүнү профессор А. М. Марков болгаш Францияга Совет чазактың баштынын үдеп чораан өске-даа кижилер база-ла Н. С. Хрущев-биле кады Төрээн чуртунче ужуп үнүпкеннер.

Н. С. Хрущевтуң парлалга конференциязы

РАМБУЙ. (СЭТА). Апрельдиң 2-де ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев парлалга конференциязы эрттирген.

Делегейниң парлалгаларын, радиоларын, телевидениелерин төлөөлээн 800 ажыг журналистер, а ол ышкаш чалаткан кижилер Рамбуйда «Патенотр» залга парлалга конференциязының эгелээриниң ырак мурнунда чыглып келгеннер.

Залды болгаш сценаны совет болгаш француз күрүне туктары-биле шимепкен. Дириг чечектер дыка хөй Француз хөй-ниитиниң болгаш парлалганың канчаар-даа аажок улуг сонуургалын болдурган ол парлалга конференциязының ажыттынары манавышаан, кино тырттырыкчылары, фотографтар, телевидение черлериниң операторлары аппараттары сценаже углаш манап турупканнар.

Журналистерден аңгыда дипломаттыг корпустарның кежигүннери, албан-дужаалдыг кижилер база залга олурганнар.

Үк чернии-биле 17 шак 30 минута турда, Н. С. Хрущев көстүп келирге, олурганнар адыш часкаашкыны-биле уткуп алганнар. Ооң-биле кады А. Н. Косыгин, А. А. Громыко болгаш Н. С. Хрущевту үдеп чоруур кижилер, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Франциядa элчини С. А. Виноградов олар стол артында олуттарны өөлепкеннер.

Ол парлалга конференциязын бүгү Францияга болгаш ооң кызыгаарларының даштынче-даа радио база телевидение-биле дамчыдып турган.

А. А. Громыко парлалга конференциязын ажыткаш, Н. С. Хрущевка допчу медеглел кылыры-биле сөс берген.

Н. С. Хрущев бодунуң допчу медеглелинге Француз Республиканың президентизи де Голль-биле болгаш француз чазактың кежигүннери-биле чугаалажыышкыннарга сеткилханыышкынын илереткен. Француз чазактың, албан-дужаалдыг кижилерниң болгаш бүгү француз улустуң талазындан ону болгаш ону үдеп чораан кижилерни чылыы-биле уткуп хүлээп ап турганын ол демдеглээн. Н. С. Хрущев ийи чурттарның аразынга культура, садыг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны салбартырының айтырыгларынга доктаагаш, түңнелинде изин-биле уткуп, хүлээп алышкын дээш президент де Голльга болгаш бүгү французтарга четтиргенин илереткен.

Ооң соонда Н. С. Хрущев журналистерниң айтырыгларынга харыылаан. Совет чазактың баштыны боолуңуң ол харыыларынга президент де Голль-биле чугаалажыышкыннарны, бедик деңнелге төвүлел хуралдың перспективаларын, чепсегленишкинни дүжүрериниң болгаш ядролуг чепсектиң шенелделерин сокладырының айтырыгларын, Барыын Берлиниң айтырыын болгаш өскедаа айтырыгларны колдадыр чугаалаан. Генерал де Голльду Совет Эвилелинге келири-биле чалаанын болгаш Француз Республиканың президентизи ук чалалганы хүлээп алганын Н. С. Хрущев дыңнаткан.

Н. С. Хрущев Францияга чорааш ээп келген

Москвага изиг уткуп алыышкын

Совет найысылалга дыштаныр хүн — апрельдиң 3-түң хүнү кайгамчыктыг каан аяс болган. Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущевтүн Францияга тайоынның, наиыралдың эрге-ажыы дээш 12 хонуктуң дургузунда чоруп турганының соонда, ооң үнүпкениниң бөөр каш-ла шак эрткен. Чүс-чүс москвачылар Совет чазактың баштынының келир шагын баш удур билип алгаш, Внуково аэродромунга чыглып келгеннер.

Аэропорттуң бажының Совет Эвилелиниң күрүне тугу-биле шимээн. Эштер А. Б. Аристов, Л. И. Брежнев, К. Е. Ворошилов, Н. Г. Игнатов, Ф. Р. Козлов, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, Н. А. Мухитдинов, Е. А. Фурцева, Н. М. Шверник, П. Н. Поспелов, Д. С. Коротченко, Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары А. Ф. Засядько болгаш Д. Ф. Устинов, Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. Н. Органов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң Даргазы П. П. Лобанов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери А. А. Андреев биле В. И. Устинов, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң министрлери, СЭКП Төп Комитединиң кежигүннери, СЭКП Төп Комитединиң кежигүннеринге кандидаттар, ССРЭ-ниң Күрүне комитеттериниң даргалары, Совет Эвилелиниң маршалдары, Москваның болгаш Москва областың партия, совет организацияларының удуртукчулары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң даштыкы херектер Министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, а ол ышкаш өске-даа албан-дужаалдыг кижилер Совет чазактың баштынын уткууру-биле аэродромга чеде бергеннер.

ССРЭ-де дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңнары, Францияның херектеринге түр бүзүреттирген Жан де ля Гоанвильге баштаткан француз элчин черинің ажылдакчылары, хөй санныг совет болгаш даштыкы журналистер аэродромга база турганнар.

«ИЛ-18» деп агаар лайнери совет найысылалдың часкы дээринге кылайып көстүп келген соонда, удаткан чок-ла шөлге хонупкаш, ужуражыышкын болур черге маннап келген, Н. С. Хрущев самолёттуң эжиинден көстүп келирге, аэродромга адыш часкаашкыны диңмиттиг-биле өөлеп. Совет чазактың баштынына байыр чедирген сөстер чаңгыланып турган.

Н. С. Хрущев болгаш ооң-биле кады чорааннар самолёт чанынга уткуштур чеде бергеннер-биле чылыы-биле мендилешкен. Ооң Н. С. Хрущев дипломаттарның чанынга баргаш, оларның-биле база хол тутчуп мендилешкен. Совет чазактың баштыны аңаа уткуп келген москвачыларга чоокшулап чеде бергеш, байыр чедирип мендилээрге диңмиттиг «Ура», адыш часкаашкыннары база катап эгелээн.

Ол-ла самолёт-биле Н. С. Хрущевтүң өг-бүлезиниң кежигүннери болгаш ооң Францияга чоруп турганының үезинде ону үдеп чорааннар: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүпланының Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында даштыкы чурттар-биле культура харылзааларының талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы Г. А. Жуков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында атомнуг энергияны ажыглаарының талазы-биле кол эргелелдиң начальниги профессор В. С. Емельянов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң экономиктиг комиссиязының даргазы О. И. Иващенко, ССРЭ-ниң Кадык камгалал Министерствозунуң коллегия кежигүнү профессор А. М. Марков болгаш өскелер-даа ээп чанып келгеннер.

Н. С. Хрущев болгаш өске-даа совет удуртукчулар аэродромдан хоорайже хапканнар. Найысылалдың мурнуу-чөөн талазынга дыка хөй чыылган чон автомашиналарны манап турган. Совет чазактың баштынының тайбыңның болгаш найыралдың эрге-ажыы дээш төөгүлүг чоруушкунунуң доозулганы-биле холбаштыр аңаа байыр чедирери-биле найысылалдың мун-мун чурттакчылары кудумчуларже үнүп келген турганнар.

(СЭТА).

Париж, 1960 чылдың апрель 2-де

ССРЭ биле Францияның аразынга эртем талазы-биле кады ажылдажылга дугайында
ДЫҢНАДЫГ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле Француз Республиканың Президентизи де Голльдуң аразынга болган беседалар үезинде ССРЭ биле Францияның аразынга культура болгаш эртем-техника талазы-биле кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалашкан. Совет Эвилели биле Францияның аразында ол харылзааларның хөгжүп турарынга сеткил ханыышкынын ийи талалар илередип, улустар аразынга бот-боттарын билчир чорукту экижидеринге оларның чугула ролю демдеглеттинген. Н. С. Хрущев болгаш генерал де Голль ийи чурттарның аразынга культура болгаш эртем-техниктиг харылзааларны калбартырынче боттарының чүткүлүн илереткеннер. Ол солчуушкуннар эртемниң болгаш эң ылангыя медицинаның дешилгезинге идиг болур ужурлуг, ынчангаш ол бүгү тайбыңның болгаш кижи төрелгетениң чаагай чоруунуң эргe-ажыктарынга дүгжүп турар.

* * *

Информация, кижилер солчурун болгаш океанография, биологтуг катализ, нейрофизиология талазы-биле, херел аарынга, ракка болдаш лейкозка удур демисел талазы-биле, а ол ышкаш химия, хөй молекулярлыг каттыжыышкыннарның физиказының болгаш физиктиг-химияның талазы-биле программаның эртем ажылдарын амыдыралга боттандырарын көрүп турар протоколга ат салдынган.

Чаңгыс ийикпе, азы элээн каш чылдарга санап таарыштырган солчуушкуннар болгаш кады ажылдажылгалар программаларын ажылдап кылырынга, боттандырарынга ийи чурттарның улуг эртем албан черлери болгаш органнары, эң-не нарын лабораториялар киржир. Олар боттарының ажылдарының түңнелдериби-биле солчур болгаш оларны эртем парлалгаларынга парлажыр, көрдүнген шинчиледдерге киржири-биле өске чурттуң эртем ажылдакчыларын хүлээп алыр.

Совет таладан ССРЭ-ниң эртемнер академиязы, ССРЭ-ниң медицина эртемнериниң академиязы болгаш оларга хамааржып турар институттар, француз таладан эртем шинчиледдериниң кол эргелелиниң тургусканы национал шинчилел комитеттери, эртем шинчиледдериниң национал төвү, университеттер, де Франс коллеж, Жастерниң институту болгаш өске-даа сонуургалдыг эртем-шинчилел институттары бо солчуушкуннарга киржир.

Совет-француз кады ажылдажылганы хөгжүдеринге чаа үе-чаданы ажыдар ужурлуг ол программаны тодарадыры-биле культура солчуушкуннарының талазы-биле доктаамал совет-француз комиссиянын эртем-техниктиг айтырыглар талазы-биле белеткел комитеди Москвага апрель 21-де чыглыр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында атомнуг энергияны ажыглаарының талазы-биле кол эргелел (колатом) болгаш Франциянын атомнуг энергия талазы-биле комиссариады атомнуг энергияны тайбын ёзу-биле ажыглаарының дугайында 1960—61 чылдарда эртем талазы-биле кады ажылдажылганың негелделерин тодараткан дугуржулганы кылган. Чажыт эвес медээлерге хамааржыр бо кады ажылдажылгалар колдуунда контролдуг термоядролуг реакцияларга, бедик энергияларлыг физикага болгаш теоретиктиг база шинчилел-дуржулгалыг физикага хамааржыр. Бо кады ажылдажылгалар, дуржулгалар болгаш кижилер солчур, а ол ышкаш кыска хуусаалыг аргыжылгалар хевирлиг болур.

СЭКП Тыва обкомунда

СЭКП Тыва обкомунуң секретариады Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң көдээ корреспондентилериниң ыыгырыының дугайында доктаал хүлээп алган.

Ында Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң көдээ корреспондентилериниң областың колхозтарының болгаш совхозтарының бүгү корреспондентилеринге ыыгырыын чүүлдүг деп көрбүшаан, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң көдээ корреспондентилериниң ыыгырыын бүгү көдээ корреспондентилерге дыңнадырын болгаш колхозтарга болгаш совхозтарга часны тарылгага белениниң, мал ыыштагладыышкынының база малдың чаш төлүн камгалап ап турарының дугайында хыналда рейдилерни организастаарын, бригадаларга, фермаларга болгаш колхоз база совхоз будурулгезиниң өске-даа адырларынга көдээ корреспондентилерниң бөлүктерин тургузарын, чеди чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге мурнанчы дуржулганы ажыглаарынче колхозчу массаларны база совхозтар ажылдакчыларын мобилизастаарын СЭКП райкомнарынга дааскан.

БАЙ-ТАЙГАЧЫЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Марттың 31-де Бай-Тайганың дерискәәринге частың хүнүнүң хөреп үнүп олурары кижиниң сағыжында далашканы кончуг ышкаш болган. Бо әртен Тәәлиге-даа, колхозчу суурларга-даа ажыл-ишчилер базала әртежик туруп келгилээн. Кымга-даа бо әртен онзагай байырлал шинчилиг болуп турган. Бай-тайгачыларның байырладлыг, өөрүшкүлүг сеткил-соруун деткээн ышкаш Төрээн чурттуң изиг үрээ — Москваның радио дамчыдылгазындан хөглүг, чараш чаагай ырлар чангыланып кээп турган. Район төвүнде, ылаңгыя «Тиилелге» колхозтуң суурунда кижилер бир-ле үвеже далашканы кончуг кылаштажып, сорук кирген чугаалажып тургулаан.

— Байырлал-биле! — деп, олар мендилежип, хол-холдарын тутчуп тургулаары каяа-даа көстүр.

Районнуң бүгү суурларындан «Тиилелгеже» углай машиналар, боттаң аттыг кижилер сорук кирген халдып турарын бодаарга—бүгү район туржук, бүгү Тыва хайныгып турган ышкаш сагындырар.

— Бай-тайгачыларның байыры-биле!

— Чок, чо-ок, бүгү Тыванын байыры-биле де-даан!

— Ийет, ынчанмайн канчаар. Кызылдан-даа, өске районнардан-даа аалчы төлээлер кээп турар ышкаш чүл...—деп «Тиилелгениң» клуб чанында ийи аныяк оол хөглүү кончуг чугаалажып турган. «Тиилелге» колхозтуң сууру байырлал шинчи кире берген: суурнуң ишти тас кылдыр арыглаттынган, лозуң, плакат-биле кызыл-чайт кылдыр шиметтинген. суурнуң Ленин, Победа, Кызыл-Даг, Хову деп аттарлыг кудумчуларында чон онгаар-дескәр хайнып турар. Ылаңгыя төп кудумчузу—Ленин аттыг кудумчуда, клуб чанында «кижи бажы оргу, аът, машина кизирт». Кызыл чалбыыш ышкаш айрац көстүп турар лозуң, плакаттар чеди чылдың сорулгалары, ылаңгыя ооң ийиги—1960 чылының овааллгалары, «Тиилелге» колхозтуң бүдүрүлгезиниң көргүзүглери ол хайым чонну маадырлыг ажыл-ишче кыйгырып тургулаан.

Ленин кудумчузун кежилдир херип каан улуг чаагай лозун бүгүдеп сорук киир кыйгырып турган:

— «1960 чылда алган социалистиг хүлээлгелеривисти хуусаа бетинде алдарлыы-биле күүседиилинер!»

Ону номчаан кижилерниң баштары улам бедип, шынган эттери улам дынзыгып, базымнары улам дүргедеп тургулаан.

Клуб чанында төгериктелдир чыглып алгаш турган мөөн чоннуң ортузунда кожа-хелбээ Барыын-Хемчик райондан келген аалчыларның үрер хөгжүмү хүн караанга кылаңнавышаан, янзы-бүрү ырларны динмиредир, дуу дагларга чаңгыландыр ойнап турган. Чоннуң ортузунда аныяктар казыргыландыр танцылап. чамдык улуг-даа, бичии-даа кижилер буттарының баштарын тепсенгилеп. баштарын сеганнаткылай аарак хөгжүмүнү аялгазын эдертир үдеп тургулаан.

Дагларда одарларда малчыннар. фермаларда саанчылар, хаван, дагаа ажаакчылары шагда-ла четкилеп келген, суурнуң бажыңнарында кижи артпаан—байырлал шинчи киир кеттингилепкен хүндүлүг кырганнар, аныяктар, бичии уругларын куспактаан, эдертилээн иелер шупту мында моорлап келгилээн. Олар кезек-кезек, бөлүк-бөлүк хөөрежип тургулаан.

Клуб чанында үш хөрээжен хайныгып хөөрешкен, бир-ле үвеже дугайын кончуг өөрүп, магадап чугаалашкан олурлар. Оларның бирээзи—ногаан тоннуг, ак аржыылдыг, кижи ортузу әрте дүжүп чоруур хире хөрээжен кижи тын-салба магадаан чугаалай-дыр:

— Бо мындыг хайнып турар үвеоон аас-кежин-дир ийин. Та кандыг хүн төрүттүнген, кандыг кончуг аас-кежиктиг үвеыйнаан бо, уруглар!..

— Оо, чүү дээр силер, черле шаандан тура кежээ кижи-ле болгай.

— Уруг-дарыы база өмгежок амытан-па болгай, аас-кежиктиг төл-дүр ийин!—Кижи өзер, кидис шөйлүр; ие көрбөзнин кыс көөр, ада көрбөзнин оглу көөр деп үвеецер ол-ла болгай, куда — деп, оларның ортуну чугаалады.

— Тыва хөрээжен кижи маадыр апаар деп үвени кым тоолдап чораан боор, угбай.

— Нам, чазактың авыралы бо хире-дир. Барып-барып бистиң районувуска де-даан, уруг, бистиң колхозувуска барып-барып хөрээжен кижи, бо Үрүле маадыр болганы магалыг-ла үве-дирем! Ам моон соңгаар аныяк өскеннің иштинден та чеже маадырлар үнер үве! Бо хире магалыг үве-дир!

Олар боттарының хөрээжен маадырынга, боттарының чангыс чер чурттуг әжинге ынчаар чоргаарланып чугаалажып, бүгү тываларның иштин-хөннүн илередип олурганнары ол.

Байырлалга келген кижилер клубта мурнуку олуттарны әалеп алыр дәәш каастап, шимеп каан клубтуң ийи талакы әжиктерин шак маназш тургулапкан.

Удатпаанда клуб иштинден столдарны, сандайларны үндүрер ужур таварышкап. Ынча хөй кижи чежедаа улуг клубка канчап сынчыр. Байырлыг хуралды клуб чанынга даштыгаа әрттирер апарган. Ол харын әки. База-ла ынчаар чагып каан-даа үвее ышкаш, хүн кончуг чылыг болган. Хөй чон ортузунда кызыл хилиң шывыглыг столдар, кызыл чайт өөнүг индир байырлалды четтикпәән үвее дег манап турган. Хөгжүмге үдеткен чоннуң шимээни оожургап, олуттарынга, бирле стадионда үвее ышкаш долгандыр саадашканда, байырлыг хурал әгелээн.

Бай-Тайга районнуң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы әш Ангырбан ооң даргалааны районда маадыр төрүттүнгенинге сорук кирген, ынчала-даа база-ла сүрээдээн хевир-биле хуралды ажыткан:

— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, бистиң «Тиилелге» колхозтуң хойжузу әш Үрүле Шыырановнага ССРЭ-ниң Дәәди Совединиң Президиумунуң бо чылдың марттың 7-де үндүрген Чарлыы-биле тывыскан дәәди шаңналдар — Ленин ордени база Маадырның «Кадыыр болгаш Маска» деп алдын медалын тыпсырынга турасказаткан колхозтуң бүгү колхозчуларының, районнуң өске колхозтарының төлээлекчилери-биле каттышкан байырлыг митинг хуралын ажыдарын чөпшээреп көрүүлер, әштер!..

Совет Эвилелиниң гимни болгаш адыш часкаашкыннары динмиреп, аная буурул баштыг Бай-Тайга безин бодунуң ажыл-ишчилеринге, бодунуң әң эки уруу Үрүле Канданга чоргаарланган ышкаш, часкы хүн караанга алдынналдыр көстүп харап алгаш турган. Совет Эвилелиниң бир чараш, ырак булуңу — Бай-Тайга шынап-даа бай-дыр ийин—ам безин күш-ажылчы маадырлыг!—деп, кижи бүрүзү иштинде чоргаарланып олурган.

ССРЭ-ниң Дәәди Совединиң Президиумунуң Чарлыын СЭКП райкомунуң бирги секретары әш Биче номчаан. Ооң соонда СЭКП обкомунуң бирги секретары әш С. К. Токага сөс бәәрге, әш Токадан:

— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп дәәди атты тыпсып, бистиң чазаавыстың дәәди шаңналдары-биле шаңнаан дугайында силерге байыр чедирбишаан, ол шаңналдарны силерге хүлээдирин чөпшээреп көрүүлер—дээн.

Президиум столунуң артындан ногаан тоннуг, кызыл күрлуг, хүрең аржыылдыг, бедик сынныг, дотка додуккан арынныг хөрээжен кижи сүрээдээни кончуг; ооҗум туруп келген. Хөгжүм, диңмиттиг адыш часкаашкыны база катап диңмиреп үнген.

Чоннуң баарында бо турар хөрээжен—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры әш Үрүле Шыырановна Канданг! Тыва хөрээжен Маадыр!

— Эш О. Р. Тока ооң ногаан торгу додарлыг хураган кежи тон кеткеп хөрээнге улуг Ленин башкының орденин, Маадырның «Кадыыр болган Маска» деп алдын демдээн кадап кан. Ленин орден, алдын сылдыс совет тыва хөрээженнің хөрээнге хүн үлештир чайынналы берген. Бо Совет Тываның баштайгы хөрээжеп Маадыры. ССРЭ-ниң Дәәди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинде: ССРЭ-ниң Дәәди Совединиң депутаты әш С. К. Тока ол шаңналдарны Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры әш Үрүле Шыырановна Канданга тывыскаш, бүгү совет улустарның, ылаңгыя Совет Тываның ажылчы чоннарының өмүнээзинден Маадырның холун дыңзыы-биле тудуп, ооң улам улуг чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Маадырның баарында кызыл хилиң шывыглыг стол кырында кызыл-кызыл дөрбелчин хааржактар көстүп чыткылаан. Ол кызыл хааржакчыгашта кызыл каптазылыг, алдын бижиктиг Маадырның шынзылгазы, орден, медаль хааржакчыгаштары.

Бистиң маадырывыс орденин, медалин чайыннандыр, бурунгаар көрүп алган, иштинде хайныккан бирле үвени хандыр бодаттынып, аная байыр чедирип үвее чугаалаан әштернің чугаазын кызыл дынаксаза-даа, ооң партияга, чазакка, бүгү совет чонга өөрүп четтирген сеткил хайныышкыны ону дүүредип, амдаа маадырлыг ажыл-херектерже кыйгырып, аалында ажаан турар малдары, алган хүлээлгелери—100 баш хойдан 160 хураган—караанга көстүп кээп турган.

Колхозтуң 1959 чылдагы ажылгый түннелдери болгаш 1960 чылдагы ажыл-агый сорулгаларының дугайын колхозтуң даргазы әш Эрес-оол әрестин-биле сорук кирген чугаалап турган.

«Мурнакчы» колхозтуң колхозчуларының өмүнээзинден маадырга байыр чедирип, чаа-чаа чедиишкиннерни күзээш ол колхозтуң даргазы әш Кудурукпай колхозтуң белээ—ак-сарыг дозулуг, 1000 рубль өртектиг чем шкавын әш Үрүлеге тывыскан.

Чон ортузундан база-ла ногаан өңнүг тон кеткен, кызыл курлуг, база-ла маадыр хире назылыг хөрээжен үнүп келген. Ол «Найырал» колхозтуң мурнакчы хойжузу әш Доржу Сымчаан.

— Мен база-ла 7 чыл иштинде хөй малдап келдим. Мээн әжимни Маадыр кылдыр шаңнаанын мени шаңнааны ышкаш өөрүп тур мен. Мен малдап турар хоюмдан база бир кодан хойну төрээн колхозумга бо чылын немей өстүрүп бээр мен—деп, бедиткен хүлээлгени ол алган.

Колхозтарның, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери сорук кирген, хей-аттыг байыр чедиргилеп, ол черлерниң баштайгы маадырынга бараалгаткан белектерин сөннеп тургулаан: Сталин аттыг колхозтан «Родина» деп радиоприемникти, «Найырал» колхозтан — дүне чыып турар стол шагын, райкүүском коллективинден — костюм даараар нарын материалды тудускан.

Бай-Тайга районунуң ажыл-ишчилери-биле социалистиг чарыштыг, кожа-хелбээ Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң секретары әш Алдын-оол байыр чедирген. Ооң чугаазындан чындыг сөстер оларны кыйгырып турган.

— Эрткен чылын социалистиг чарышка аштырып-даа, силерни чамдык үүлдерге ажып-даа турдувус, әштер. А бо чылын, 1960 чылда аштырбас бис. Силер-даа биске аштырбас дәәш кызыңар!—дәәш, Барыын-хемчикчилериниң тураскаалдыг белээн әш Үрүлеге тудускан.

Ооң сөөлүнде «Тиилелге» колхозтуң чеди чыл школазының пионерлери Маадыр авазы, угбазы—Үрүле Шыырановнага байыр чедирип келгеш:

— Бис Силер ышкаш Төрээн чуртка ак-сеткилдиг бараан болуп, эки өөренип, өзүп келгеш, төрээн колхозувуска төлептиг хойжулар, саанчылар, тудугжулар, механизаторлар болур бис деп даңгыраглаанар.

Үрүле Шыырановна туруп кээрге, чон дыка-ла үр адыш часкап, байырлаан. Ооң чугаазы допчу болгаш билдингир болган. Бо дәәди бедик атты тыпсып, аас-кежикти көргүскен Коммунистиг партиязынга, Совет чазаанга, бүгү совет улузунга өөрүп четтиргенин сеткил хайныып чугаалаан.

— Бо бедик шаңналга сорук киргеш, бистиң өг-бүлевис бо чылын 100 баш төрүүр хойдан 160 хураганны камгалап, өстүрүп алыр бис—деп чугаазы хамыкты сорук киирип, маадырлыг ажыл-ишче кыйгырып турган.

Чазактың дәәди шаңналын Социалистиг Күш-ажылдың Маадырынга—әш Кандан Үрүле Шыырановнага тывысканы-биле холбаштыр әш С. К. Тока бүгү бай-тайгачыларга байыр чедирип үвее чугаалаан, оларны чаа-чаа чедиишкиннерже кыйгырган.

— Бистиң тываларның бо аас-кежии бистиң баштынчывыс, башкывыс Владимир Ильич Ленининиң ачы-хавыязы-дыр. Бо шаңналдарны В. И. Ленининиң төрүттүнге-ле 90 чыл болган оюнуң бүдүүзүнде четтирип турар-дыр бис. Коммунистиг партияның, Совет чазактың бо деннеп четпес сагыш салыышкынынга харыы кылдыр, араттың өөрүп четтиргенин илередип, бүгү ажылдарга алган хүлээлгелеривисти алдарлыы-биле күүседиил, әштер, ураа!—дәәрге: Ураа!—дээн күчүлүг чаңгы Бай-Тайганы дола берген. Митинг доозулган. Хөй чон ооң холун тудуп, чаа-чаа үре-түннелдиг чедиишкиннерни маадырга күзеп турган.

Бай-тайгачыларның бо байырлалы—Сүгү Совет Тыванын ажылчыларының байырлалы болган.

Л. ЧАДАМБА.

Тәәли, март 31.

ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Москва. Күрүненің бирги подшипник заводунда массалыг хевирниң подшипниктерин кылыр цехти автоматчытканының соонда чедиишкинниг ажылдап турар. Ол дээрге, ам херек кырында автоматтыг завод апарган. Чеди чылдың дургузунда оон-даа артык чаартыышкыннар болур. Улуг-болгаш биче подшипниктерни дараалаштыр кылырын шуптузун автоматчыдарын шиитпирлээн. Ол арга бүдүрүлгениң күчүзүн дыка улгаттырар.

Чурукта: автоматтыг цехти башкарар чер.

Фото В. Хухлаевтин. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ

☆ ☆ ☆

Кукуруза, ногаа, картофель шөлдеринче

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозу шөлдерже өдек сөөртүп төгеринге 17 кижини, 12 ажыл аттарын болгаш кошкан тергелиг бир тракторну ажылдадып келген. Артель бо чылын 60 гектар картофельди, 15 гектар ногааны, 200 гектар кукурузаны тарыыр планныг. Колхозчулар ам ногаа, картофель шөлүнге 1200 тонна, кукуруза шөлүнге 610 тонна өдекти төккен.

Баян-Кол суурнуң ажылчын, албан-хаакчылары, школаның башкылары болгаш өөренікчилери, әмнелгә салбырының, садыгның ажылдакчылары тарылга шөлүнче өдек сөөртүрүнге дыштанып хүн санында ажылдап келген.

Олар марттың төнчүзүнде бир хүн 70 ажыг кижи өдек сөөртүрүнге шефтеп ажылдаан. Шефчилериң хөглүү-даа аажок, ылаңгыя агроном әш Аношкина кончуг өөрүшкүлүг чоруп турган. Чаңгыс хүнде кукуруза, ногаа шөлдеринге 98 тонна өдекти сөөрткен.

Н. БААЗАН.

Өдек сөөртүлгези

Сүт-Хөл районнуң колхозтары бо чылын тарылга шөлдеринге 5.200 тонна өдекти сөөртүп төгер планныг. Районнуң колхозтары ам 4.310 тонна өдекти ховуларже сөөртүп төккен. Киров аттыг колхоз 1.360 тонна өдек белеткээр планын 1.600 тонна, «Ишкин» колхоз 1.070 тоннаны белеткээр планын 1.280 тонна кылдыр күүсеткен.

«Ишкин» колхозта әш Баирге удуртқан комсомолчу-аныяктар звенозу, ында тракторист Баян Мөнге, ол ышкаш Ондар Таня олар, Киров аттыг колхозта әш Экер-оолга удурткан звено, ында тракторист Чашоол, база Дамба, Дукур-оол олар өдек сөөртүр ажылга онза кызымак ажылдаанар.

Чамдык колхозтар тарылга шөлдеринче өдек сөөртүр ажылды багай организастаанының түүнелинде өдек сөөртүр планны ыракта чедир күүсетпейн турар. Чижээ «Бора-Тайга», «Алдан-Маадыр» колхозтар ховуларже өдек сөөртүлгезиниң планын күүседиринге ам-даа 600—740 тонна өдекти чедирбейн турар.

Н. ЧЫРТАКПАН.

Чаңгыс хүнде

Улуг-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң комсомолчулары болгаш аныяктары колхозтуң огород, тараа шөлүн чемишчидер талазы-биле бир хүн шеф ажылы чоруткан. Сөөртүлгеге 3 автомашиналарны кириштирген.

Чаңгыс-ла хүн иштинде огород шөлүнге 8 тонна, тараа шөлүнге 20 тонна өдекти шефчилер төп берген.

М. ОРТУНМАЙ.

Башкылар семинары

Башкылар билии бедидер институт март 21-ден 26-га чедир областың школаларында бүдүрүлге бригадаларының удуртукчу башкыларының семинарын әрттирген. Аная 58 кижи киришкен.

Дыннакчылар области дуржулгалыг школаларның бирээзи — Туранның № 1 школазының ажылы-биле танышпышаан, школа директору әш Селинаның «Школага бүдүрүлге бригадазын канчаар организастаарыл» деп лекциязын дыннаан. Ол-ла районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң көдээ ажылагый машиналары септээр мастерскаязын, хой кыргыыр агрегадын болгаш электри-биле инек саалдарын канчаар чоруларын дыннакчыларның боттарының киржилгези-биле херек кырынга көргүскен.

Семинар бүдүрүлге бригадаларын удуртур башкыларның моон соңгаар ажылдаарынга чаа билиглерни берген.

К. СТАЛ-ООЛ.

Тудуг ыяжын сөөртүр

Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң тудугжулары бо чылдың удуунга 3000 кубометр ыяшты белеткээр планныг, ынчаарга херек кырында 3200 кубометр тудуг ыяжын Чаңгыс-Терек деп черге кезип белеткээш, машина баар черлерде чыып каан.

Ол ыяшты ам шуут тудуг шөлүнче сөөртүп алыр ужурлуг, ам мынчага чедир чаңгыс-даа кубометр ыяш тудуг шөлүнче сөөртүнмээн.

Мындыг байдал бо чылдың тудуунуң темпизин оожумнадыр хире апарган. 1959 чылда ажыглалга кирзин дээн 50 кижи чурттаар интернаттың тудуу ам-даа доозулбаан. Аная безин ыяш сөөртүп чедирерин организаставаан. Тудуг бригадири әш Кандан ажылды ала-чаагаарлаашкынныг байдалче шилчидип т[illegible]рар.

Д. АЙМАА.

Тожунуң райүлетпүр комбинадының чазаныкчызы К. Дагбажык бүдүрүлге черинде мурнакчы ажылчынарның бирээзи. Хүнүнүң ажыл нормазын ол үргүлүү 130—140 хуу күүседип турар.

Чурукта: К. Дагбажыктың ажылдап турары.

Фото С. Маадыныы.

ҮРҮЛЕ КАНДАН—ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ МААДЫРЫ

Төөгүлүг чеди чыл планының ийиги чазының баштайгы айы—март үнүп келген... Дәәрде хензигдаа булут чок, кайгамчык каан часкы хүннүң бир-ле эртенинде Бай-Тайгада «Тиилелге» колхозтун активчилериниң бирээзи әш Матпа-биле кады Үзүк-Кыры деп черде улуг кыштагга чеде бердивис. Ол дәәрге, артельдиң хоочун хойжулары Үрүле Шыырановна болгаш Салчак Херелович Канданнарның кол кыштаа.

Бедик дагның кырында оргулашта ол кыштагда крышазы чок делгем, бедик бажың, каттышкаш 600 ажыг баш хой кирер ийи кажаа, 400 хире хураган кирер барык чаа тутган шинчилиг бичежек кажаа, оларның чоогунда кыры чадагай кажаада ногаан сигенни бедидир сарааттап үндүрүпкен тур. Чылый берген боорга, малчын өг-бүле бажыңындан өөнче көжүп кире берген болду. Үрүле Шыырановна-биле болгаш Салчак Херелович-биле менди солушкаш, хоочун хойжуларның ажылының дуржулгазы-биле таныжар, күш-ажылчы чедиишкиннериниң «чажыдын» билип алыр дәәш областың солун черинден келгенимни дораан-на тайылбырлап чугааладым.

— Төөгүлүг чеди чыл планының баштайгы чылында бодувуска алган социалистиг хүлээлгевисти багай эвес күүсеттивис, а чеди чылдың ийиги чылында оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алырын хүлээнген улус бис—деп, Үрүле Шыырановна чөвектери арай кажарыксай берген бажының дүгүн аткаар дырагылааш, харыылай аарак чугаалады.

Колхозтуң хой ажылынга каш чыл болганын, чеди чылдың баштайгы чылында чүс хой бүрүзүнден 147 хураганнарын кандыг арга-биле доруктурун өстүргенин, хой санындан 3,3 килограмм дүктү кыргыырын канчап чедип алганын сонуургап айтырдым. Кезек када боданып олургаш, Салчак Херелович мөөн сонуургаан айтырыымга харыылады.

— Төрээн колхозувустуң шээр малын 1949 чылдан бээр кадарып эгелээн улус бис. 1954 чылда төрүүр хойларны артель баштаар чери биске быжыглаан үвее. Ынчан тус чер уксаалыг 219 хой турган. Бо эрткен алды чылдарның дургузунда 2300 ажыг хураганнарны доруктурун өстүрдүвүс, малдың чаш төлүн чыл бүрүде менди ап келдивис. Ажыы-биле чугаалаарга, шээр малды ажаап-төөрээр, дүгүн кыргып алыр, хураганнарны менди доруктурун өстүрер талазы-биле кол рольду өг-бүленің хөрээжен ээзи кижи ойнаар боор үвее болгай. Мындыгның төлээзинде, ажылының дуржулгазын бо кадай-ла эки хөөреп берзинем—деп, ол чугаалавышаан, Үрүле Шыырановнаже көргеш, хүлүмзүрүй-дүр.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам көвүдедир талазы-биле СЭКП-ниң XXI съездизинин болгаш партия Төп Комитединиң даразындагы Пленумнарының салган төөгүлүг сорулгаларын күүседир. чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр эт, сүт, саржаг бүдүрер талазы-биле Американың Каттышкан штаттарын эң чоокку чылдарда чедер болгаш эртер дугайында бүгү совет улустун дайынчы лозунун амыдыралга боттандырар дәәш өзулуг-ла маадырлыг демисежип турар малчыннар-биле беседавыс шак ынчаар эгеледи.

Шээр мал ооддай берген үеде хойжу өг-бүленин улуг, биче кежигүннери үйгу-даа удувас, амыр-дыжын безин уттуптар. Чемней берген боос хойларны одарладып үнүптерде, Салчак Херелович азы Үрүле Шыырановна иштин чылыглап каан тускай кидис барбаны чүктеп алырлар. Черге хой ооддаптарга, кыштың чыкылама соогундан бичии-даа чалданмайн, демги чаа төрээн шаралыг хураганны чодуп-чодуп барбазынга суп алырлар. А кажан барбазы чык дола берген таварылгада дараазында хураганнарны шуут-ла хойлаптарлар. Шээр малдың массалыг ооддаашкынының үезинде даңны атсыр ээлчегбиле дежурныйлап тура хонарлар, ынчанмас болза, чаа төрүттүнген хураганнарны хойлар базып каавыдып болур. Колхозчу байлакты өстүрер дәәш шак ынчаар мөгаг-шылаг чокка ажылдап турар кижилернин чугаазын дыннаарга солунун, өөрүнчүүн чүү дээр!

Дуржулгалыг хоочун хойжуларның чыл бүрүде доруктурун өстүрген хураганнарының бирээзинин-не ортумак дириг дензизи 27—30 килограммдан өрү, денгилдези эң шыырак болуп келген. Хураганын тоттуруп шыдавас хой база турар, ындыг таварылгада өске хойларга ону чагыштырып азы эмискиктээр арганы ажыглап турар. Хураганнар кажан эллээн доруга бээрге, чаш малга тааржыр чемни оларга чоорту берип, чемге чаңчыктырып, азырап эгелээр. Кыжын, чазын төрээн хураганнарны сентябрь, октябрь айларда тускайлап үзеринге Үрүле Шыырановна болгаш Салчак Херелович чөпшээрешпейн, июль, август айларда, тодаргайларга хураган дөрт айлыг турда хойдан шуут ангылаар болза, эң чогумчалыг болур деп саналдап турарлар. Чүге дээрге хураганнарны июль, август айларда, арай эрте үзер болза, хойларындаа, оларның хураганнарынын-даа дыш болурунга, семириирінге кончуг ажыктыг болур деп олар бадыткан турар.

Малчыннарның чугаазын кичээгейлиг дыннап, бирде, бирээ чокка бижип ап олур мен. Тус черинин хойларын нарын дүктүг кошкарларбиле эдериштирип тургаш, уксаазын эжижидер ажылды Кандан сугнун коданынга 1957 чылда эгелээн болду. Хойларның уксаазы ам колдуунда экижээн. Хоочун малчын өг-бүленин хойларының семизин чүү дээр, күскү хевээр. Ындыг хойларның дүгү хей, хураганнары менди болбайн канчаар!

— Кандыг-даа малдың эки денгилделиг болуру ооң кададын, ажаалдазын таарыштыр организастаарындан, баш санының өзери—ооң төлүн менди алырындан хамааржыр болгай. Шээр малдың чайгы, күскү семиртилгезин, кышкы, часкы ажаалдазын чорударда, хураганнарны менди доруктурун алырда мал ажылының тускай әртемниглериниң сүмезин үргүлчү ап, барымдаалап турар бис. «Аътка ынак кижиниң аъды семис чоруур» деп үлегер сөс бар, ол ышкаш хойжу кижи бодунун ажылынга, малдаан хоюнга база ынак болур херек—деп, Үрүле Шыырановна онзалап демдегледи. Салчак Херелович кезек када боданып олургаш, үзе кирип:

— Чеди чылдың баштайгы чылында чүс хой бүрүзүнден 147 хураганны алганывыс—Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хоочун хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры әш Ооржак Лопсанчаптын кайгамчык эки эгелээшкинин ажыглап, хойларның чылда ийи ооддаашкынын организастаанывыстың түүнели-дир. Чылда ийи ооддаашкынны чедип алырынга тарып боозадыр ажыл кол чугула үүл болуп турар. Хой бүрүзүнүн кажан ооддаары безин биске билдингир апарган. Тарып боозадыр ажылды эн-не хынамчалыг, быжырымчалыг чорутпас болза, ол кончуг айыылдыг: хей хойлар кызырай берип болур. Ону болдурбас дәәш хой бүрүзүнүн боозазын, боозаваанын катап ылаылап хынадып, көрүп турар бис.

— СЭКП-ниң ээлчег чок XXI съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин өзүгаар бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планының ийиги чылының овааллдаларын хуусаа бетинде күүседир дәәш совет кижилер сорук киришкиннинг ажылдап турар 1960 чылда силерниң планынар, хүлээлгенер кандыгыл?—деп, айтырыг салдым.

— Коданывыста 592 хойнуң иштинден төрүүрү 384. Чүс хой бүрүзүнден 160 хураганны алырын хүлээнген бис. Ынчаарга, чеди чылдың ийиги чылының дургузунда ниитизиби-ле 465 хураганны доруктурун өстүрер, хой бүрүзүнден 3,5 килограммдан өрү дүктү кыргып алыр эң чугула сорулга бистиң мурнувуста туруп турар. Амдыызында чүс ажыг хой ооддаан, оларның хураганнары бүрүн менди алдынган. Хойларывыстың ийиги ооддаашкыны әрткен чылдаазы ышкаш ноябрь айда эгелээш, декабрьда доостур. Боос хойларның күш-чамы ол үеде шыырак болганда чаш хураганнарны доруктурары элээн чиик болур—деп, Үрүле Шыырановна чугаалай-дыр.

Малчыннарның бо чылгы хүлээлгези чавыс эвес дээрзин бодап олурдум. Боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгезин канчап, кандыг аргалар-биле күүседип алыр деп бодап турарын сонуургап айтырдым. Салчак Херелович бичии-даа бодаңмайн, далашкан-даа ышкаш, мурнай харыылап эгеледи:

— Чылда хойдан ийи хураганны алырының кол чугула үүлү—тарып боозадылганы чогуур үезинде шын чорудары болур деп дем чугаалаан болгай бис. Чижээ, мартта азы апрельде ооддаан хойну июнь ортандан соңгаар, денгилдезин көрүп тургаш, тарып боозадыр болза, ол хой ноябрь ортандан соңгаар ооддаптар. Ол-ла хойнуң күш-чамын көрүп тургаш, майда ооддаар кылдыр база дагын тарып боозадыр болур...

Салчак Херелович чугаазын доостайн олурда-ла, Үрүле Шыырановна аная улажы берди:

Грузин ССР. Колхозтар болгаш совхозтар шай шөлдеринге часкы хову ажылдарынче эгелеп кириппеннер.

Чурукта: Цулукидзе районнуң Калинин аттыг колхозунуң механизатору С. Гофодзе шай шөлдериниң чазалгазын кылып тур. Ол хүнүүн-не кылза чогуур даалганы 130—140 хуу күүседип турар.

Фото П. Луценконуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Хаттыг хүндүс

Чоогунда оттап чораан хойлар көзүлбес, арыйны ажыңнадып турар соок хаттыг хүндүс хойжу Тюлюш Сагаан чаа оолдаан хойнун хураганын суп алыр хөвеннг чылыг саадаан астып алган хойларын долгандыр кылаштап чораан. Ындыг хүннерде хойларны ажык, чылыг хаялар аразынга одарладыр дөрзин Сагаан эки билир.

Ол хат-дүвү аразында ооң мырыңай-ла чаныда чаш хураган ыды дыңналган. Оңгарлай каскан хөртүк чаныда ылгаар аргажок дөмей ийи хураган ужуп-туруп өнденайнып турган. Оларны иштинде сиген суп каан чылыг саадаанче чылыглай суккаш, хойжу оон ыңай чорупкан.

Өвүр районнун «Торгалыг» колхозунун хойжузу Тюлюш Сагаан 3 чылда колхозтун хоюн менди малдап, ынчаар ажылдап келген. Ылаңгыя бо чылын хар улуг, соок болган-даа болза, ол чаңгыс-даа чаш мал өлүрбөөн. Ооң коданында 300 төрүүр хойдан 215-ки хойнун ийистепкенин үстүнде бижээнивис ол. Төрүттүнген хураганнар улуг, шыырак өзүп турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Сарыг-Белде

1949 чылда Аянгатыга чаа организастаан колхозтун суурун Сарыг-Бел деп черге тургузуп эгелээн. Оон бээр он чыл эткен. Ам Сарыг-Белде Барыын-Хемчик районнун «Комсомол 30 чылы» колхозтун сууру чаптыы берген. Чаагайжыды туттунган 280 ажыг чурталга бажыңарындан аңгыда колхоз баштаар черинин конторазы, сес чылдың школазы, ооң интернаты, 260 олуттуг клуб, библиотека, кижи эмнелгениниң чери, божуур бажың болгаш уруглар яслизи, ийи улуг магазин бар. Ол суур Комсомол, Культура, Дүжүт, Хову, Эрик деп чаа делгем улуг кудумчуларлыг. Радио доктаамал чугаалап турар.

Ындыг болза-даа суурнуң чаагайжыдылга талазы-биле ажылы кокшак. Суурда кудуктар, арыгланыр черлер, бок төгер оңгарлар кончуг эвээш. Ыяш олуртулгазының ажылы база багай. Бир эвес Сарыг-Бел суурну эки чаагайжыдыр кылып алыр болза, районда база бир эки көрүштүг, чараш суурларның бирээзинге санаттырары албан.

С. СҮРЮН.

Малчыннар дуржулгазын солушкан

Өвүр районнун «Коммунизмче орук» колхозтун баштаар чери, партия организациязы болгаш Солчур көдээ Совет малчыннарның дуржулга солчурунун хуралын бөлүктер аайы-биле эрттирип турар деп шиитпирлээн. Баштайгы ындыг хуралды чоокта чаа хойжу К. Дарый-оолдун аалынга эрттирген. Хуралга 45 малчыннар, мал ажылының тускай эртемниглери болгаш колхозтун активтери олурушкан. Мурнакчы малчыннар Д. Манзырыкчы, М. Бүрбүжеп, М. Ходун-оол, К. Дарый-оол, М. Дамба-Лама олар малдын, ооң чаш төлүнүң ажаалда азыралын канчаар чорудуп турар дугайында боттарының дуржулгазын чугаалааннар. Ол мурнакчы хойжуларда дуржулга дугайында чугаалаар чүве-ле хөй. Өвүрде кыштың байдалы берге болза-даа хойнун ажаалда-азыралын эки тургусканы-биле оларның коданындан чаңгыс-даа баш мал хораваан, ам хойнун күжү эки. Малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап ап турарлар. Чижээлээрге, Д. Манзырыкчы 240 төрээн хойдан 240 хураганнарны, М. Бүрбүжеп 210 хойдан 218, М. Ходун-оол 250 хойдан 255, К. Дарый-оол 260 хойдан 260, М. Дамба-Лама 270 хойдан 270 хураганнарны алган болгаш ам менди доруктуруп турарлар.

Мооц-биле кады мал кыштаглаашкынында улуг четпестерниң бары хуралга база илерээн. Хойжулар К. Салдам, М. Кечил-оол хойнун чайгы семиртилгезин багай организастаан болгаш кышкы чемгерилгезин шын таарыштырбааны-биле ол коданнарда хойларның күжү арган. Оларда чаш малдың кажаалары чедишпес, бөлдүнген кургаг өдек, чем каап бээр коошпалар чок, ынчангаш суланы бүдүн хевээрзин черге төп берип турар. Ооң чылдагаанында чүгле бо ийи малчыннарның коданнарындан бо чылын төрүттүнген хураганнардан 200 ажыг баш мал хорамчалыг болган.

Колхоз эткен чылын мал чемнерин белеткээриниң планын күүсеткен болза-даа, сигенни өйшаанда кажаалап кадагалаар талазы-биле хемчегларни албаан. Ооң түннелинде сигенни күзүнне малга чидиртип каапкан. Мынчангаш сиген, сула, шишкиндини өске колхозтардан садып ап, улуг когаралга таваржып турар. Чүгле бо чылдың эгезинден бээр безин мал чемнерин садып алырынга 200 муң рубль чарыгдаттынган.

Бар аргаларны төп ажыглап турган, чаңгыс-даа баш малды хоратпайн менди чыл ажырар, ам төрүүр 1600 хойларның хураганнарын бүрүн камгалап алыр дээш бүгү күштерин салырын малчыннар хүлээгеннер.

Ол хүн Солчур көдээ магазин эргелекчизи С. Өмчүр малчыннарга чугула хереглелдің бараанларын садыглаарын база организастаан.

Дуржулга солчур хуралды моон соңгаар ай санында эрттирип турарын малчыннар шиитпирлеп алганнар.

С. ШОЙДАК.

АДАЗЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

Бай-Тайганың хоочун бызаңчыларының бирээзи Салчак Саңчайның оглу Дөрбелчин адазының үлегери-биле тудуг ажылынга бичиизинден-не ынак чораан.

Өзулуг тудугжу болурун күзээш, 1942 чылда Кызылга чедип келген. Аныяк оолдуң ажылга чүткүлдүүн көргеш, ону ынчаарда Красноярскиниң тудуг школазынче 1 чыл 6 ай хуусаалыг өөредип чоруткан. Аңаа өөредилгени чедишкиниг дооскан. Салчактың дашчы ажылга дуржулгазы ам улгаткан. Тудуг ажылын ол барык 17 чыл дуржузунда чорудуп келген. Ол ам «Коммунал тудуг» трезиниң комплексилиг бригадазын удуртуп турар. Ол бригадада тудуг талазы-биле мергежилдиг кижилер чыылган. Оларның аразында Сарыглар Кодур-оол, Хертек Доңмас-оол ышкаш мурнакчылар хөй. ССРЭ-ниң улус ажылагыйының чедишкиннериниң делгезин Хертек Доңмас-оол барын көрген, а Оюн Сандан-оол биле бригадир Салчак Дөрбелчин олар «РСФСР-ниң тудугжуларының шылгаракчызы» деп демдек-биле шаңнатканнар.

Бригаданың канчаар ажылдап келгенин сонуургап көрээлиңер. Ол 18 кижиден тургустунган. Ооң кежигүннери шупту чаңгыс механизм ышкаш хөделип турарлар. Дашчыларга четчир хемчээлдиг материалды эзилдириг машиназы хандырып шыдавайн келген. Дузалакчы ажылчыннар Монгуш Анай, Таня Таңмыт, Нина Лобукова олар машина иштинче дой, чугай, элезин урарынга, суг кударынга өйлешкеп тургулаар. Бригаданың ажылынын дүрген темпизиниң херечизи бо-дур. Бригада Ленин кудумчузунда 8 болгаш 10 дугаар бажыңнарның төп одалгазының тудуун бо чылын кылып эгелээн. Ол бажыңнарның чурттакчылары бус-биле чылыдар одалгалыг болгаш төп суг дамчыдылгалыг болурлар.

Бригада бодунун планын ай санында ажыр күүседип келген. Тодаргайлаарга февральдын — 221 хуу күүсеткен, а март 27-де доозар турган оңгар казар ажылды шагда-ла күүсеткеш, график ёзугаар апрель 17-де доозары көрдүнген тудугнун даш ханаларын март 24-те салып дооскан чорук оларның мартта ажылының көргүзүү болур.

Төп одалга тудуундан аңгыда, үстүнде адаттынган № 10 бажыңның капитал септелгезин ол бригада эгелээр деп турар. Ону сентябрьның эгезинде доозары планнаттынган. — Ол ажылды хуусаа бетинде азы июль 1-ге чедир доозарын шиитпирлеп алган бис. Чоннун чаагай хөрээ дээш күштү харамнанмайн ажылдаары — бистиң чаңчылывыс болган, эки ажылдаарга алыр ажыы база арбын болур—деп бригадир Салчак чугаалап орар.

Дашчыларның Потаповка удуртканн бригадазы биле Д. Салчактың бригадазы аразында чарыштыг — Потаповчуларга аштырарын бодавайн турар бис, оларны дөмей-ла ажар бис — деп, салчакчылар чаңгыс кижи ышкаш медеглеп турарлар. Оларның бүдүрүп кылган ажылынга «Коммунал-тудуг» трезиниң коллективи байырлап турар.

В. МИРОШНИКОВ,
«Коммунал-тудуг» трезиниң мастери.

Чурукта: Оюн Сандан-оол биле Салчак Дөрбелчин.
Фото Я. Токаштыы.

Парлаттынмаан чагааларның изи-биле

Чөөн-Хемчик районнун Чадаана көдээ Советтиң күүскомунун депутаттар-биле ажылды кошкак тургусканы-биле Советтиң организас-массалыг ажылында четпестер бар болуп турарын «Шыныың» номчукчузу эш Дамдын-оол редакцияга бижээн.

Редакцияның чоруткан материалынга Чөөн-Хемчик райкүүскомнун даргазының оралакчызы эш Базыр-оолдун харыылааны болза, шүгүмчүлелдиң изи-биле көдээ Советтиң күүскомунун актив-биле каттышкан хуралын кылгаш, Советтиң организас-массалыг ажылын экижидер хемчеглерни ажылдап кылган, Советтиң депутаттары план ёзугаар соңгукчулар ортузунда ажылдап турар.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Шалык Моламдай—мурнакчы повар

«Чазактың шаңналын алганынарбиле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирбишаан, улам эки ажылдап, кадык чаагай чурттаарынарны күзеп тур бис...» Мынчаар бижин каан телеграммалар делегейниң хөрээженнер хүнү — март 8-тиң 50 чыл ооң демдеглээн хүннеринде Моламдайларның бажыңына оонмоон кээп-ле турган. Ол төөгүлүг байрлалды таварыштыр чазактың шаңналын алган алдарлыг совет хөрээженнериң аразынга Шалык Самбаевна Моламдайның ады база кирген. Шалык Самбаевна — Кызыл горпозунун № 1 столоваязының повары, кызымаккай, шудургу ажылчы болгаш беш уругларны өстүрүп доруктурган үлегерлиг ие.

«Далайга дамды дуза» деп чоннун үлегер чугаазы бар болгай, ооң кылып турар чаагай ажыл-хөрээ бөдүүн болза-даа коммунизмни тургузар дээш совет кижилерниң чорудуп турары өндүр чаагай ажыл-хөреткеринге база-ла шак ындыг немере салыышкын болуп турар.

Бөдүүн ажыл-ишчи Ш. Моламдайның амыдыралынга шаанда кандыг бергелер таварышпаан дээр! Ажылдавышаан, беш уругларын чаасканн кижизидин өстүрер ужур аңаа чамдык үелерде таваржып турган.

Ынчалзажок, бодунга даандырган ажыл-хереги ол кезээде-ле ак-сеткилдиг, шудургу күүседип келген. Бо дугайында чамдык чижектерни көрүптерге-ле илдең аңаар. Тос чыл мурнунда Шалык Самбаевна амгы поварлап турар столоваязынга аштакчылап ажылдап эгелээн. Кыдыра бодаарга ол шоолуг-ла эвес ажыл ышкаш сагындырар, ынчалзажок белен эвес болгаш чугула ажылдың бирээзи-ле болгай. Кажан улус орундан турбаан азы бажыңында олурда Шалык Самбаевна хүлээлгезин күүседип, шагда-ла кээп ажылдай берген турар. Күш-ажылга ооң ынакшылдыын столоваяның коллективи эскерип каан.

— Үр үеде өгге чурттап, көшкүн амыдыралдыг чораан хиреңерде бажың иштин арыг-силиг кылдыр аштаарынга өөренгенинерни аа, Шалык Самбаевна — деп, ооң кады ажылдап турган эжи Татьяна Петровна Найданова мактап чугаалаарга, ол:

— Ында онза берге чүү боор, харын хлеб быжырарынга өөредип каап көр эжим.

— Оо, ында ындыг берге чүү деп, күзээр, кызып оралдажыр-ла болзунза, ёзулуг повар-даа кылдыр

өөредип каар бис Шалык—деп, Татьяна Петровна болгаш столоваяның өске-даа поварлары чугаалап турган.

Шынавыла ол ындыг болзан-даа ынчаш. Баштай-ла Шалык Самбаевнаны аъш-чем кылырының мергежилинге ооң орус өңнүү Татьяна Петровна өөредип эгелээн. 1956 чыл... Школага өөренип чорбаан, назы-хары улгады берген хөрээжен кижиге ындыг мергежилди чедип алыры баштайгы үеэзинде белен эвес турган. Ынчалзажок, Шалык Самбаевна бодунун орус өңнүктериниң дузазы-биле мергежип, удаваанда хлебти быжыыптар болгаш өске-даа нарын чемнерни кылыптар апарган.

Тес-Хемниң О. Шынаага мал кадарып, өскүс өскен хөрээжен кижиге ол мергежилди шиңгээдип алырынга орус эштериниң дузалаанын Шалык Самбаевна бүгү назынының иштинде черле утпас. Ол ам чүгле хлеб быжырар эвес, а нарын чемнер: торт, песочник, пряник сдоба, пироги, калачиктер болгаш ооң-даа өске амданныг чемнерни быжырып билир. Ол бүгү чемнерни белеткеп билир кылдыр мергежип, өөренип алырынга ылаңгыя Татьяна Петровна Найданова болгаш амгы пенсионер Мария Кузьминична Федоткина база Анастасья Андреевна Рыбалкина олар дыка дузалаанар.

Шалык Самбаевна аңаа доктаавaан, бодунун мергежил билиин бедидер дээш тускай школаны ийикпе, азы курсту доозарын күзеп чораан. Ооң ол күзели база боттанган. Ажылдакчыларның техниктиг билиин база арыг-шевер культуразын бедидер талазы-биле 1958 чылда ол столоваяга курс ажыттынган. Ук курска Шалык Самбаевна кончуг күзелдин-биле өөренип, чедишкиннинг дооскаш, поварның тускай мергежилин чедип алган.

Кызыл горпозунун № 1 столоваязында колдуунда-ла ортумак өөредилге черлериниден 700 хире студентилер чемненип турар. Шалык Самбаевна болза ол хире хөй аныяктарның аъш-чемин белеткеп турар күшажылчы кижилериниң бирээзи. Көдээ ажыл-агый техникумун, башкы училищезин, медицина болгаш механизация училищелерин эдээн каш чүс-чүс оолдар, кыстар чыл бүрүде доозуп үнүп турар. Тускай эртемни чедип алган аныяк оолдар, кыстар ол бөдүүн ажыл-ишчи болгаш үлегерлиг иеге өөрүп четтириишкиниң чылыг сөстерин чүректиң ханызындан илергейлеп турарлар.

Шалык Самбаевна чүгле кызымаккай, эрес ажылчын кижи эвес, харын бичии уругларны өстүрүп кижизидер талазы-биле мурнакчы ие. Бо талазы-биле база-ла чамдык чижектерни көрээлиңер. Улуг уруу Тамара Моламдай ортумак школаны эки дооскаш, ам облпотребсоюзтун төп бухгалтериязында санакчылап турар. Оон бичези Зоя Моламдай № 2 школаны мөңгүн медаль-биле дооскаш, ам Москванын Ломоносов аттыг күрүне университединиң III курузунда, а оглу Сергей Моламдай ортумак школаны дооскаш, Красноярскиде медицина институтунда өөренип турар. Оон бичелери Таня биле Виктор Кызылдың № 2 школазында база-ла эки өөренип турарлар.

Бо дээрге, Коммунистиг партиязыстың, Совет эрге-чагыргавыстың ачызында аас-кежиктиг чаагай амыдыралды, тускай мергежилди чедип алган бөдүүн ие Шалык Самбаевнаның ажы-төлүн үлегерлиг кижизидип өстүргени ол-дур. Күш-ажылчы ие алдарлыг-даа, хундулуг-даа. Делегейниң хөрээженнер хүнү — март 8-тиң 50 чыл ооң таварыштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ону ынчангаш «Күш-ажылчы эрес-маадыр чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаан.

Бодунун бөдүүн күш-ажылын бедип-биле үнелээни дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиргенин Шалык Самбаевна чүрээниң ханызындан илеретпишаан, моон соңгаар улам эки ажылдаарын хүлээнген.

Р. ТОЛЗАТМАА.

Бо-ла таарыштырыпкан чоруур

Чадаанада улустун театрының кол режиссёру Ким Григорьев районнун колхозтарынга концерт көргүзер деп даалганы алаан каш хүннер бурунгаар алган. Көргүзүп чоруур концерттиң белеткелин буу-хаа кылып алган. Чоруур хүн-даа билдиртпейн чеде хонуп келген. Каяа-каяа барып концерт көргүзери доктаатынмаан, концерттиң программазы тургустунмаан. «Программа чок канчаар бис» дээн айтырыгны ойнакчылар режиссёрга салган. «Колхозтар суурларынга баргаш, көрүкчүлер чыглып кээп турар аразында тургузуп алгай-аан» деп, Григорьев дүште-даа чокка харылап каан.

Бирги хүнүнде «Кызыл тараачын» колхозтун сууру Даштыг-Кужурга ойнакчылар чеде берген. Колхозчулар болгаш көдээ интеллигенция улустун театрының ойнакчыларын чылыы-биле хүлээп ап, оларның концерттерин көргеннер. Концерт биледикиң өртээн баштайгы барган колхозка 2 рубль кылдыр саткан. Акша-даа арбын болган. Ойнакчылар эртенинде Шемиде «Большевик» колхозче хапкан. «Большевиктиң» девискээринге кирип, Борбак-Арыг суурнуң барааны көстү берген. Григорьевтиң бодалынга чаа чүве тывылган:

— Садыглап чоруур билеттеривисте саң килдизиниң контроль таңмазы бар эвес, ийи рубль деп парлаан санны будук-биле үш рубль кылдыр өткеш, билеттерни үш рубльдеп садыглаар-дыр — деп шиитпирлеп алган. Суурга четкеш, концерт чарлалын аскан. Кырганнар болгаш аныяктар кежээ клубка шуужуп кээп, билеттерни садып ап турган. Григорьев кассирге кээп билеттиң кандыг саттынып турар байдалын көрүп каап-турган Хөй билеттер саттынган. «Доктааттынганындан артык акшалар кирзин-не харын, ону эртенден эгелеп таарыштырар чүве» деп ол бодунга боду бүдүү чугаалаттынган. Ойнакчылар ажылын дооскаш, аңаа хонгаш, эртенинде «Коммунизмче орук» колхозтун Чыраа-Бажы суурун таваръаш, ол колхозтун Хорумнуг-Кежиг суурунче чорупканнар.

Кол режиссёр Хорумнуг-Кежигте баргаш, чарлалдарны астыргаш, кассиринге билеттерни база-ла үш рубльге садыглаарын дужааган. «Бистер ырак эвесте сүт-бараан фермазынга баргаш келиилиг» — деп ойнакчыларга чугаалааш, эш Григорьев колхозтан орук айтыкчызынга эш Өнер-оолду эдертип алгаш, баянист Миронов, киномастери Чернов олар-биле «47—74» дугаарлыг автомашинага саадапкаштың суурну куду хапканнар.

Эштер-даа сураг барган. Дыка-ла үр болганда четкилеп келзе-ле «градустары» эдээн-не улгады берген келген. Концерт эгелээн. Кол режиссёр Григорьев биле баянист Миронов эзирик концертке үнгеннер. Ойнакчылар удуртукчузунун болгаш баянизиниң көрүкчүлер мурнунга дылы долгай, карактары шокар, холдарының салаалары эзлбес, эзирик үнүп турарынга дыка-ла сагыш човап турганнар. Концерт ынчалдыр эткен. Григорьев, Миронов олар концерт төнерге эзиртир сускуннаашкынын уламчылааш, ол хондур, даартазында хүнзедир пактап келгеннер. Март 4-те Хорумнуг-Кежигден Чыраа-Бажыңче чорупканнар.

Эш Григорьев суглар фермаже эвес, а Барыын-Хемчик районнун «Комсомол 30 чылы» колхозунун суурунга баргаштын, аңаа шил аксы ушта шанчып турганы эртенинде билдинген.

Чыраа-Бажының клубунга келгеш, ойнакчылар хүнзээн. Ким Григорьев «кылаң каразы-биле» туттунчуп, Миронов болгаш өске-даа өңнүктери-биле «дыштанып» хүнзээн. Кежээзинде Григорьев биле Миронов концерти база-ла эзирик эрттирген. Чамдык көрүкчүлер оларны шоодуп, чурум чогун кайгаан. Мироновтун салаалары баяның баскыштарынга арай боорда чоруп, ол аялгаларны шын эвес ойнап турган.

Арагалаашкынныг аян-чоруктан чаныр келгеш, Григорьев март 7-де ажылга үнерде база-ла «чымчадып» алган келген. Ол хүн хундускүнүн 3 шак үезинде албан ужурунда келген райкүүскомнун ажылдакчызы эш Хомус-оолду болгаш Культура бажыңында практикалап келген эш Хураган-оолду эзирик Миронов бак сөстер-биле дорамчылап, Культура бажыңындан үнүп чоруурун, моон соңгаар аңаа келбезин негеп турган.

Григорьевтиң концертке эзирик үнүп, ооң чурум чок үүлгедиглерин Чыргакы көдээ Совет илередип, районнун удуртур органнарынга медеглээн. Григорьев ону дыңналаш, ында практикалап келген М. Хураган-оол, Ш. Бора-оол, Д. Сопожникова оларны бак сөглеп, «мени силер чугаалаан силер, маңаа практика эрттирген дугайында силерге багай характеристика кылып бээр мен» деп турган.

Ким Дмитриевич февральдың төнчүзүнде Чаа-Хөл районнун төвүнге концерт көргүзүп чораан база-ла үргүлчү арагалап, концерт билединиң өртээн улгаттыр садыглап чораан. Ол, Культура бажыңының ажылдакчылары-биле көрүшпес, улуургак, билиргек чоруун көргүзүп турар.

М. СЕВЕН.

— Шээр малдың чылда ийи оолдаашкынын организастаары-биле чергелештир, хойларның ийистээрин чедип алыр болза, чылда үс хой бүрүзүнден 160—170 эвес, харын 200 чедир хураганны ап болур.

— Хойдан ийис хураганнарны алыры—тарып боозадыр ажылдан, ону зоотехниктиг негелделерни ёзугаар чорударындан кол хамааржыр болдур ийин. Шээр малды тарып боозадырда, эн чугула ол ажылдын шынарын бодавас, а чамдыкта саның сүрер чорук ам-даа бар болгай, ол дээрге, ажыл-агыйга кончуг хоралыг чорук-тур—деп, Салчак Херелович кадайының чугаазын база деткип кагды.

— Хой бүрүзүнүн-не ийистээри канчап-даа күзенчиг эвес, ийистедир хойларны шилип алыры чугула: боду улуг, чаагай, күжү семис хой ам четче, ёзулуг ийис хураганнарны берип болур, а күжү арган азы аныяк хойларның ийистээн төлү ырбызын, хенче болур. Ындыг хураганнар канчап мал болур боор? Бир хой үүгле ийи хураган эвес, харын үш-дөрт хураганны ийистеп болур. Казыра дег калчан ак хоювус 5 хураганны бир катап ийистепкен таварылганы уттупкан сен бе, Салчак?— деп, Үрүле Шыыраповна уламчылады.

— Хойнун чылда ийи оолдаашкынын-даа организастап болур, ийис хураганнарны-даа ап болур-ла харын. Мында кол-ла чүве чүдел дизе, малдың ажаалдазын, кадалын, чайгы, күскү семиртилгезин эки чорударында, чылыг, чырык, делгем кажаларны тудуп, четчир хемчээлдиг сигенни болгаш өске-даа чемнерни белеткээш, кыштагга дажыглап алырында-ла болгай—деп, Салчак Херелович немеп кагды.

Хойжуларның ажылынын дуржулгазын тодаргай билип алыр сорулга-биле 1959 чылда хойларның кадалын, ажаалдазын канчаар организастаанын чижек кылдыр чугаалаарын олардан диледим. Үүгле эрткен чылын эвес, харын одарларны, хонаштарны чыл бүрүде канчаар солуп, таарыштырып турарын малчыннарывыс тодаргай хөөреп бердилер.

Чыл бүрүде декабрь ай үнүп келирге малчын Канданнарның өг-бүлези Үзүк-Кыры деп черде кол кыштаанга көжүп чедип келир. Ол кыштагның девискээри шээр малга кончуг таарымчалыг: кадар оттуг даг-ның мээстери, арга чарыктары, шаттары. Кажан хойлар семис, күштүг турда, оларны эдээн ырак одарларга кадарар, январьдан соңгаар оон чоок черлерге, февральда—кажан хар улгадып, хөртүктепкенде хойларны чүмнеп, камнап алган одарларга кадарар кылдыр чурумчудуп алганнар.

— Кыжын соок чымчак, каан хүннерде хойларывысты эдээн эрте ажыткаш, кадарып чоруптар бис. Соок дыңзыгда—арай орайтадыр кадатче үндүргеш, ыжык черлерге одарладып хүнзээш, кежээликтей эртежик аалче чаңдырып кээп турар бис. А хаттыг, шуурганныг, чаап турган хүннерде хойларны одарларже үндүрбейн, каш-даа хонукта кажаага, коданга тургузуп азыраар, суггарар ужурга болганчок-ла таваржыр болдур ийин—деп, Үрүле Шыыраповнаның чугаазын дыңнааш, 600 чыгам хойга хар эргизип, суг-биле хандырары нарын-на херек-тир аа деп бодадым.

Март ай үнүп, хүн дурту узап, соок чымчап, даг эдээниң шаттары, мээстери карандылай бээрге, Улуг-Саамчыыр деп черде чазаанче көжүп бады баарлар. Ол чазагда база 600 ажыг баш хой кирер мунгаш кажаалар, 400 ажыг баш хураган кирер чылыг, чырык кажаа, делгем, бедик бажың бар. Бо оран-саваны Кандан сугнун өг-бүлези бодунун күжү-биле тудуп алган. Ол чазагның чоогунда одарлар төнүп каарга, майның төнчүзүнде Көп-Сөөк кедээзинде Тейлер деп черде база бир чазаанга баарлар. Ында мунгаш эвес, а чадагай кажаалар бар. Ынчан көк үүнүп келир, а ол чазагның одарларын «изиг» оттуг чер деп адаар... суглуг, кужур-дүңгелиг-даа. Чазын хар чаап, соой берген таварылгада хойларын чоок-кавыда мунгаш кажаага дораан аштарып тургузуптарлар.

Чайның изин эгелеп, июнь айның ортан чедип турда, чылдың агаар бойдузунун байдалын көрүп тургаш, Адыр-Кара-Суг деп тайгада серини, көктүг-шыктыг чайлагларже көжүп чоруптарлар. Ийи ай хире үеде безин аңаа каш-даа одарларны солуп көжер. Тайга кырында эң ырак чайлаглары—Баабы Ак-Белдир болгаш оон-даа өске.

— Агаар-бойдустун байдалы чыл бүрүде чангыс аай болбас болгай. Өл-чаашкынныг чайда өт-сиген арбын болур, а чаашкын чок чайда тайга оду безин кандай бээр. Мындыг таварылгада суглар чоогу шыктыг, кандавас одарлыг чайлагларны шилип ап турар бис. Чайын изиг хүннерде хойларны чер чыыры-билек кажан сиген чымчак, шалыңныг турда одарладыпкаш, хүн изин келгенде хөлегелиг, суглуг черлерже чедире бээр бис. Чайын шээр малды дүне кажаалавайн сула хондурары черле чогумчалыг болур. Үүге дээрге бир үүлүнде хойлар шөлөөн, дыш болур, ийи үүлүнде оларның дүгү өдек малгажынга боражып саргарбас, безин чадаарда хойларның дуюглары безин арыг болур—деп, дуржулгалыг малчыннар сүмелеп турар.

Күскээр серииден келген үеде, сентябрьда Терек-Ооруу деп черде күзээнге баарлар. Тайга оъдунга чайлаан дойларны, хураганнарны кужурладып, тараа хоорзуннарынга, изиг оътка кадарарга, тарбаган дег семириирин эш Кандан онзалап демдеглеп турар. Күстүн башкы хары чаашканда, кажан хар малдын суггадынга четчир апаарга, мунгаш кажаалыг күзегже дораан көжүптерлер, оон башка чадагай кажаага дүне хойларның даваны доңуп, сыыргактары дораан кыза бээр дээрзин дуржулгалыг хойжулар бадыткап чугаалады.

1960 чылда бедиткен хүлээлгени алган хоочун хойжулар Үрүле Шыыраповна болгаш Салчак Херелович олар колхозтун сураглыг хойжуларының бирээзи Степан Чүлдумович Хертектиң өг-бүлезин социалистиг чарышка кыйгырган.

* * *

Бай-Тайганың хоочун хойжулары Үрүле Шыыраповна болгаш Салчак Херелович—чүгле мурнакчы малчыннар эвес, харын идепкейлиг хөй-ниитичилер, 9 уругларны дөрүктүрүп өстүрген үлегерлиг ада-ие. Үрүле Шыыраповнада «Иениң алдары» орден, «Иениң медалы», а партия кежигүнү эш С. Канданда «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль болгаш 7 хундулел бижиктер бар. Оларның улуг оглу Удувас-оол Совет Армияның хүрээлениинден халажып чаныр келгеш, төрээн колхозунун тудуг ажылында мурнакчы киржип турар. Оон бичези Улуг-оол—Совет-Армияның хүрээлениинде албан эрттирип, совет кижилериниң тайбың күш-ажылын камгалап турар. Школа назылыг уруглары аас-кежиктиг хөй миллион совет уруглар-биле бир дөмей өөрүшкүлүг өөренип, эртемнернин үндезиннерин шиңгээдип ап турар. Ырак эвес келир үеде оларның башкылар азы эмчилер, агрономнар азы зоотехниктер, инженерлер азы мастерлер болу берген турарынга кым-даа чигзинмес. Бир оглу Кара-оол болгаш уруу Сесенмаа хойда сакманщиктер, ада-иезинин идегелдиг дузалакчылары.

— Хөй уругларының иези кижи мен, дайын деп сөстү дыңнаар бөзин хөнүм чок, «дайын» деп өңне бужар болгаш каржы сөстү өртемчей кырында бүгү кижилер шуутла мөңгези-биле уткан турарын кончуг-ла күзээр мен. Бүгү делегейге мөңге быжыг тайбың дээш Коммунистиг партиязыстың, Совет чазаавыстың, ооң баштыны Никита Сергеевич Хрущевтун чорудуп турар политиказын, шиитпирлиг хемчеглерин бүгү совет чонум-биле бир дөмей чүрээмниң ханызындан изи-биле деткип турар мен—деп Үрүле Шыыраповна чугаалап турар.

1960 чыл—Канданнарның өг-бүлезинге эң-не аас-кежиктиг, сөглеп четпес өөрүнчүг чыл болган: Делегейниң хөрээженнер хүнү—Март 8-тиң 50 чыл ооң таварыштыр, күш-ажылчы шылгарангай чедишкиннери болгаш хөй-ниитичи онза үреттүнделдиг ажыл-чорудулгазы дээш Үрүле Шыыраповна Канданны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Ленин ордени-биле база «Кадыр болгаш Маска» деп алдын медаль-биле шаңнавышаан, аңаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты тывыскан. Бөдүүн колхозчунун күш-ажылчы чедишкиннерин хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазын эң-не бедик үнелээни дээш Үрүле Шыыраповна, ооң өг-бүлезиниң бүгү кежигүннери Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазаанга чүрээнин ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп, партияның XXI съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам соруктуг, улам күженишкиниг ажылдаарын хүлээнип ап турарлар.

Бай-Тайганын малчыннары-биле хөөрежип, оларның чүткүлдүг күш-ажылын, аас-кежиктиг чаагай амыдырал-чуртталгазын караам-биле көрүп олурумда, Степан Сарыг-оолдун бир чогаалынан мындыг одуруглар сагыжымга кирип келген:

Бады өскен өңнүктер бис.
Хартыга дег, чалгыныг бис.
Чаагай байлак чуртталгыны
Сагыш хандыр чурттаал өңнүк.
Элбек, байлак чурттаалгалыг,
Эзир күш дег, эрестер бис.
Чечектелген сайыралды
Четче сөглеп ырлаал, өңнүк.

А. ДУГЕРЖАА.

„Делегейге француз-совет найырал херек“
ТАЙБЫҢНЫҢ ДЕПУТАДЫ

Совет чазактың баштыны Никита Сергеевич Хрущевтуң Францияга чоруп турганынга даштыкы хөй-ниитиниң болгаш парлалганың кичээнгейи хаара туттунган турган.

Тайбыңның депутады — Хрущевту Францияның чурттакчылары чүректиң ханызындан уткаан деп польша солун «Штандар млодж» бижээн. Францияның чону Хрущевту кым-даа манап көрбээн дег ынчаар эки хүлээп алган дээрзин өске бир «Дзенник людовы» деп польша солун бижип турар. «Трибуна люду» солуннуң демдеглеп турары: бир эвес ынчаар чугаалап болур чүве болза, Хрущев французтарны хандыдып апкан. Ол—чаагай сеткилдиг, угаангыр, ынчангаш чонга кончуг чоок... Француз улуска-даа, черле Европаның бүгү улустарынга амыдыралчы чугула айтырыглар талазы-биле Хрущевтуң барымдаалыг бөдүүн чугаалары французтарның медерелин чаалап алган. Бир эвес ССРЭ болгаш Франция тайбыңның айтырыынга чангыс эп-сеткилдиг болур болза, Европага тайбың хандыртынган турар. Мынчангаш, Хрущевтуң Францияда чоруп турганы-биле холбаштыр французтарның кылып турган түүнелдери харын ол ышкаш-тыр.

Ооң ынакшылы кымның талазындал база Совет Эвилелинге айыралдың сеткил-бодалы оларның чүрээнде кайы хире сиңниге берген дээрзин сөөлгү хүннерде Франция тодаргайы-биле көргүскен деп, чехословак «Руде право» солуннуң тускай корреспондентизи бижип турар. Аденауэр-биле кады Совет Эвилелинге удур силер бе азы Совет Эвилели-биле кады герман милитаристерге удур, Европага тайбың дээш туржуп турар силер бе деп айтырыгны боттарынга салган шуут-ла кудумчуга чоруттунуп турар бадылаашкын-биле бо дөмей болган деп ол солун уламчылап бижээн. Н. С. Хрущевту французтарның өөрүшкүлүү-биле уткуп турганындан Марсельдиц далай өртээлинге: «Францияга тайбың херек, делегейге француз-совет найырал херек» деп базым бүрүзүнде бижигилээн сөстер бадыткаттынып турар.

Чурукта: Францияның Н. С. Хрущевка байыр чедирип турары—Совет чазактың баштынының чоруп чорааны «Гард-опера» театрның чанынга французтарның орус дыл кырында плакаттар-биле туруп турары.
Фото В. Соболевтин.

Н. С. Хрущевтуң Францияга чорааның Берлинниң демократтыг парлалгазы калбаа-биле бижип турар. «Нейес Дейчланд» солун бодунуң Парижте корреспондентизиниң чүүлүн парлаан, ында болза, Францияга чоруп турарының үезинде Н. С. Хрущевтуң чугаалап турган чугааларының эң-не чугула түүнелдериниң бирээзи дээрге бонн дайынзырактарның талазындан француз улуска кыжаныгны көргүскени болур дээрзин демдеглээн. Германияның Федеративтиг Республиказынга удур Хрущев пропаганда чорутпайн турар деп солун демдеглээн. Ол чүгле герман милитаризмни сойгалап илередип турар. Францияның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга быжыг база найыралдыг харылзаалар болза бодунуң эвилелчилери-биле Францияның харылзааларынга когарылды таварыштырбайн, агрессчи күштер Европага кажандаа бажын көдүрүп шыдавас болурунга магадылал болур дээрзин Н. С. Хрущев көргүскен. Ооң-биле кады чепсегленишкинни дүжүрери дээрге бистиң үевистиң кол айтырыы болуп турар дээрзин ол көргүскен деп «Нейес Дейчланд» солун демдеглеп турар.

«Францияның болгаш Совет Эвилелиниң база тайбынга ынакшылдыг өске-даа улустарның аразынга быжыг найырал турар чүве болза, дайынның талазынче кым-даа Европага бажын көдүрүп шыдавас»; «бодувустуң күжениишкиннеривисти тайбың дээш демиселди долгандыр сырый каттыштыраалынар» деп мындыг эгелер-биле румын «Апэраря патрией» болгаш «Ромыныа либера» солуннар Реймске болган эртенги шайлалгага Н. С. Хрущевтуң чугаазын парлап үндүргеннер. Совет болгаш француз улустарның найыралды эрткен үениң кадыг-дошкун шылгалдаларынга каңнаттынган, Н. С. Хрущевтуң бо аян-чоруу чүректиң ханызындан найыралдың чайыннанчак херечизи болуп турар деп ук солун айыткан.

Н. С. Хрущевтуң болгаш де Голльдуң ам болгулаар ужуражыышкыннарынга болгаш чугаалажыышкыннарынга француз хөй-ниити улуг сонуургалды салып турар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының болгаш Француз республиканың президентизиниң ужуражыышкыннарының түүнели болза, кады ажылдажылганың бүгү-ле адырларынга француз-совет найыралдыг харылзааларның улам ыцай быжыыры болур, а ол чорук бодунуң ээлчээнде Европага болгаш бүгү делегейге быжыг тайбыңны хандырарының херээнге дыка улуг салыышкын болур ийик деп бүгү кижилер манап турган.

Н. С. Хрущевту чоннуң сорук киришкиннии-биле уткуп ап турганы дээрге, француз-совет харылзааларның келир үезинге болгаш бүгү делегейде тайбыңны камгалаарынга чүүлдүгүнүүшкүннүг магадылал болур-дур, а ол болза Хрущевтуң генерал де Голль-биле чугаалашкан айтырыы ол болгай» деп, «Либерасьен» солун бижип турар.

Чаңгыс аайы-биле, Н. С. Хрущевка Францияга көргүскен изиг хүлээп алыышкындан хамаарылга чокка сонуургалдыг ийи күрүнелериниң мурунда туруп турар бүгү айтырыгларны шиитпирлеп хөржок деп Парижте өске бир «Пари-жур» солун демдеглээн. «Бедик деңнелге чөвүлел хурал болурунуң мурнуу чарыында ам болдуна берген хире өөрүшкүнүң болгаш идегелдиг байдалын тургузар дугайында чугаа болуп турар-дыр, ол-даа болза эки» деп ол солун оон ыцай бижип турар.

Рамбуйга чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг болурунга күзелин бүгү солуннар илередип турганы солун. «Коммунизмге удур болгаш Советке удур өжээн-биле караан согурартпайн турар бүгү-ле политиктиг тайылбырлакчыларга ам тодаргай чүве чүл дээрге, бистиң чуртка Хрущевтуң бо улуг чедиишкинниг аян-чоруу чок турган болза, болу берип болур хирелиг түүнелден Рамбуйга болур чугаалажыышкыннар өске, эки талаже түүнелдерлиг болур дээрзи ам тодаргай» дээрзин Пьер Куртад «Юманите» солунда бижип турар.

Совет чазактың баштынының Францияда чоруп турарын англи хөй-ниити кошкаал чок сонуургал-биле хайгаарап турар. Англияның телевидение станциялары сөөлгү медээлеринде Н. С. Хрущевтуң Францияда чоруп турарының чамдык черлериниң дугайында кино-репортажтарны көргүскүлээн. Боттарының тускай корреспондентилериниң Францияда Н. С. Хрущевтуң чоруп турарының дугайында тодаргай отчёттарны Лондоннуң солуннары парлагылаан. Лилльге база ол ышкаш совет аалчыны хөй-хөй французтар кайгамчыктыг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп ап турган Руанга совет аалчыны канчаар уткып ап турганын «Таймс» солун тодаргай бижээн. Бодунуң бүгү-ле аян-чоруунуң шуптузундаазы-биле бир дөмей, «тайбыңның дугайында болгаш тайбыңның келир үезиниң дугайында айтырыгны» Хрущев Лилльге болгаш Руанга болдунуң чугааларынга онзалап демдеглеп чораан дээрзин «Таймс» солун база бижип турар.

(СЭТА).

Индонезияга Н. С. Хрущевтуң чорааның дугайында совет-индонези кино-чурук

ДЖАКАРТА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң Индонезияга чоруп турганының дугайында документалдыг фильмни ССРЭ-ниң документалдыг фильмнериниң төп студиязы биле Индонезияның «ПФН» дээр төп студиязының кады кылып үндүрериниң дугайында протоколга марттың 30-де Джакартага ат салдынган.

Совет таладан ССРЭ-ниң Индонезияда херектеринге түр бүзүреттирген П. С. Кузнецов болгаш индонези таладан — информация министри Малади олар протоколга ат салганнар.

Малади болгаш П. С. Кузнецов аңаа чүве чугаалааш, ук фильмни кады кылыр чорук ийи чурттарның аразынга культура талазы-биле моон соңгаар-даа кады ажылдажырының эки үндезини болурун демдеглээн.

Япон шеригни АКШ чепсеглеп турар

ТОКИО. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Японияның чепсектиг күштеринге 178 шериг корабльдерин, 400 ажыг самолёттарны, 700 ажыг танкыларны, 100 муң тонна оъктарны болгаш снарядтарны берген. Национал камгалалдың эргелелиниң начальниги Акаги япон парламентиниң үстүү палатазының бюджет комиссиязының хуралынга бо сантүүнерни март 29-та медеглээн.

Бо чылын япон шеригни чепсеглээри-биле «Тартар» болгаш «Сайдуиндер» дээр боду башкартынар снарядтар база келир деп Акаги медеглээн. Оон аңгыда бо чылын бөлүк шериг кижилерни «Ника» дээр хевирниң снарядтарын ажыглаарынга өөредири-биле Каттышкан Штаттарже чорудар болгаш олар өөренип алырга Япония ындыг хевирниң снарядтарын база алыр.

Национал камгалалдың эргелелиниң начальнигиниң чугаалап турары-биле алырга, Японияның амгы кургаг чер шерии бодунуң техниктиг чепсеглениишкининиң талазы-биле дайын мурнундагы император армиязын ажып турар.

„Чырык дүнелер“ КИНО

«Мосфильм» киностудияның үндүргени «Чырык дүнелер» деп кино-чуруу областың экраннарында көстүп келген. Кино-чурукту экранга таарыштыр тургузарынга Достоевскийниң «Чырык дүнелер» деп тоожузу үндезин кылдыр алдынган.

Тоожуда көргүстүнген маадырларның овур-хевирлери кинода база ол хевээр болуп турарын демдеглевес аргажок. Режиссёр Пырьев моон мурнунда Достоевскийниң «Куурумчу» деп чогаалын киножуткан. Ол чогаалдан итальян режиссёр Висконти кино кылгаш Достоевскийниң үзелбодалын шуут хажыткан болгаш авторнуң чуруп көргүскен овур-хевирлерин четчези-биле илередип-пээн.

Ынчангаш режиссёр Пырьев бо-ла бүгү хажыдыышкыннарга согугну белеткевишаан, Достоевскийниң эң-не кижизиг, кижилерниң өөрүшкүзүн болгаш кударалын чаягаар-ла хаара тудуп кээр кайгамчык дээштиг чогаалын кино кылдыр үндүрери-биле «Чырык дүнелерни» шилип алганы таварылга эвес. Совет режиссёр Пырьевтиң башталгалыбиле бо кино-чурукту үндүрген уран-чечен коллективтиң ажылы эки түүнелдиг болганы чугаажок.

Кино сактыышкыннардан эгелээр. Бодунуң аныяк назынының эң эки чылдарын хоозун бодалдар-биле чурттап эрттирген Боданыкчы ооң чуртталгазының иштинден уттундурбас беш борбак чырык дүн дугайын чугаалап эгелээр. Ол дүн ооң амыдыралынга эң аас-кежиктиг үе болган. Ынчан ол аныяк турган. Бир-ле дүне Петербургтуң бир кудумчуу-биле Боданыкчы чанып чоруп орган. Аныяк уруг ырак эвесте бүдүү ыглап орарын ол хенертен эскерип каар. Уругну оожуктуруп, таныжып көөрге, ооң ады Настенька боор.

Шак ынчалдыр ооң ынакшылы эгелээр.

Дараазында кежээлерде олар ёзулуг өөнүктер болу бээрлер болгаш бот-боттарынга эрткен төөгүзүн чугаалап берип эгелээрлер. Оолдуң амыдыралы ол хүннерге чедир хоозун бодалдар-биле эрткен болур. А уруг өске кижиге ынакшаанын, ону манап чоруурун, чүү кижил деп чүвени оолга дыцнадыр.

Уруг кырган-авазының бажыңында турар. Оларның бажыңының бир өрээлинге өске черден келген аныяк эр чурттай бээр. Ур-даа болбаанда амдыы чурттакчыга Настенька ынакшый бээр. Ооң өрээлинде номнар-ла хөй. Элээн каш хонганда чурттакчы кандыг-ла бир эргежок чугула херек ужурунда өскээр чоруптар. Ол таптыг-ла бир чыл болгаш кээрин Настяга аазаар.

Чурттакчының овур-хевири — ол үениң дээре кижилериниң бирээзи, туруп турар тургузугнуң байдалынга удурланышкак, чаа кижилерниң идеязының илередилгези болур. Уруг болунуң бүгү чуртталгазын кырган-авазының аайынга, мунгаш бажың иштинге эрттирип болур турган ийик. Ынчалза-даа келген Чурттакчы ону өске орукче сорук киирип турар. Ооң келир болгаш хүнү эрткен, уруг-даа кударалга алзып эгелээн. Ынчалза-даа Боданыкчы ону алаактырып, боду уругга кызыгаар чок ынакшаандаа бол, уругнуң ынакшааны эрни тып бээрин оралдажып турар. Уруг ооң ынакшылы мегелеттирген-дир деп бодап турар. Ооң ам чөгели төнген, бүзүрели-даа оскундурган.

Амдыы оолдуң чаагай сеткили уругну кайгадып турар. Бир эвес ооң ынакшаан кижизи келбезе, ол амдыы оолга кадай болуруп аазаар. Ынчалза-даа Чурттакчы чедип кээр, уруг ооң-биле чоруптар, а Боданыкчы часкаан каар. Ооң беш кайгамчык дүннериниң эң сөөлгү дүнү шак ынчаар доозулган.

Настеньканың ролун артист Людмила Марченко эки күүсеткен. А Боданыкчының ролун Олег Стриженев ёзулуг шыны-биле көрүкчүлерге дамчыткан.

Маадырларның овур-хевири, оларның аажы-чаңы, үзел-бодалдары—бо-ла бүгү көрүкчүнүң карааңга тодазы-биле көстүп турар.

М. МӨҢГЕ.

Фидель болгаш Рауль Кастроларның чугаалары

ГАВАНА. (СЭТА). Май 1-зин байырлаарынга белеткелдер-биле холбаштыр улусчу милицияның отрядтарының ниити өөредилгези Гавананың шериг аэродромунуң девискээринге болган. Ол өөредилгеге ажылчын, тараачын болгаш студент милицияларның ниитизи-биле 50.000 ажыг кижилиг 350 отрядтары киришкен. Ол өөредилге үезинде Кубаның премьер-министри Фидель Кастро-биле чепсектиг күштерниң министри Рауль Кастро олар чүве чугаалааннар.

Премьер-министр Фидель Кастро бодунуң чугаазынга куба улус чаасканзыравас болгаш оларның талазында делегейниң бүгү улустары туржуп турар деп демдеглээн. Чүгле делегейниң улуг-улуг монополиялары, даштыкының эрге-ажыктарынга чашпаалаан дайын талазы-биле буруулуглар биске удурланып турар деп ол чугаалаан.

Гватемалага болганы ышкаш Кубаның революциязын чепсектиг агрессияның дузазы-биле ынчаар базарынга идегээрлер ханызы-биле чазып турарлар-дыр деп Фидель Кастро демдеглээн.

Бисче халдаарын күзеп турар кижилер ону үүлгедириниң мурнунда он катап боданып көрзе эки боор. Олар бистиң черивисти базарынче диттигиптер болза ойтур шаптырарлар деп Кастро чугаалаан.

Рауль Кастро бодунуң чугаазынга — улусчу милицияның отрядтарын каас-коя чыскаал кылыр дээш эвес, а куба улуска удур агрессчи үүлгедиишкиннерге харыы кылдыр тургускан—деп чугаалаан.

— Латин Американың улустары Кубаның революциязын изин-биле деткип турар. Чижээ, Венесуэлада болгаш Боливияда болза Кубаны камгалаарынга киржиринге белен экитурачылар бригадалары организаттынып турар — деп, Рауль Кастро демдеглээн: — Кубада революцияны камгалаары дээрге-ле, Латин Америкада революцияны база камгалап турар бис дээрзин Латин Американың акы-дуңмалышкы улустарының билип турарын ол тайылбырлап турар-дыр деп уламчылаан.

АКШ-тың, Латин Американың чурттарынга капитал салыышкыны дээрге-ле, ол чурттарның улустарын болгаш бойдус байлактарын мөлчүүрүнүң кажар аргазы болуп турар деп Рауль Кастро айыткан.

Улустарның найыралының университедин тургускан дугайында шиитпирге индий хөй-ниити байыр чедирип турар

ДЕЛИ. (СЭТА). Москвада улустарның найыралының университедин тургусканының дугайында медээни индий хөй-ниитиниң калбак бөлүктери улуг сеткил ханыышкыны-биле уткааннар. Университетти тургузар дугайында Совет чазактың шиитпиринге «Джугантар» солун байыр чедирбишаан, Азияның болгаш Африканың улустарын Совет Эвилели найыралдыг ёзу-биле көрүп турарын ол базым база катап бадыткаан деп демдеглээн. «Совет Эвилелинде ындыг университетти үндезилеп тургусканы болза, бодунуң хамаарышпас чоруун чоокта чаа-ла чедип алган, кошкак хөгжүлделиг чурттарның депшилгениң оруунда улуг бергелери болгаш моондактарны шыдажып эрттеринге тергиин улуг дузаны чедирер деп солун айтып турар.

„Америка чурттарының аразынга камгалал күштерин“ тургузарынга Мексика удур

МЕХИКО. (СЭТА). «Америка чурттарының аразынга камгалал күштерин» тургузары дээш АКШ-тың кылып турар оралдажыышкынынга Мексиканың шиитпирлии-биле удурланып турарының дугайында журналистерге Мексиканың даштыкы херектер министри Мануэль Тельонуң медеглээнин «Новедадес» агентилел дыцнаткан. Шериг чепсектерин садып алырының орнунга плотиналарны, оруктарны, школаларны ядыы-түренги, карангы-бүдүүлүк чоруктарны болгаш аарыг-аржыктарны үзүткаары-биле тудары Латин Американың чурттарынга ажыктыг деп ол онзалап демдеглээн.

Америк ракета баазазының ажылчыннарының ажыл соксадыышкыны

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Юнайтед Пресс Интернейшнл агентилелдиң медеглээни болза, март 28-те Ванденбергте америк шериг-агаар күштериниң ракета баазазында (Калифорния штатта) 3 муң ажылчыннар ажыл соксадыышкынын чарлаан.

Ол ажыл соксадыышкынының түүнелинде диптер аразынга ужугар «Титан», «Атлас» дээр ракеталарның салып үндүрер черлеринде болгаш «Бомарк» дээр ракеталарның адып үндүрер шөлчүгештеринде тудуг болгаш сеттелге ажылдары соксаттынган.

БАШТАЙГЫ ШЕНЕЛДЕ

Март айның ийиги чартыында Чита хоорайга Сибирьниң болгаш ыракы Төөн чүктүү аныяк мөгелериниң хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Алтай, Хабаровск Красноярск крайларның, Амур, Иркутск, Омск, Кемерова областарның болгаш бистиң областың долу эвес составтыг командазы киришкен.

Забайкалдың шериг округунуң Төп стадионунда хүрежир залга эрткен маргылдаа эң чиик дензилиг мөгелериниң хүрежи-биле эгелээн. Бистиң мөгевис Николай Мумба (Кызылдың № 2 школазы) бирги разрядтың мөгелери: Полотилов (Кемерова), Лихачев (Магадан), Латцуй (Омск), Литвинцев (Иркутск), Садовский (Красноярск) оларны ырыг октааш, бир мөге-биле хайым кылгаш, а Чирьевке (Чита) октатса-даа, бирги черни бүзүрелдии-биле чаалап алган.

Чиксимээр дензиниң мөгези Сергей Седен-оол ийиги черни алыр аргалыг тургаш, сөөлгү хүнде Хабаровскиниң мөгези Милешинге 9-ку минутада октаткаш, 4-кү черни алыр ужурга таварышкан. Ортумак дензиниң мөгези Виктор Решетников (Кызыл, № 7 школа) баштайгы хүннерде эки хүрешсе-даа сөөлгү хүнде Барнаулдуң мөгези Шельниковка удур арай улуг тураланыр хүрешкеш, аштырар ужурга таваржып, ийиги черден алдыгы черже шилчий берген.

Чартык чиик дензиниң мөгези Долзатмаа Дандар-оол аңаа таварышкан бирги мөге Гильшляров-биле (Омск) хүрешкеш, чүгле 54 секунда эртип чорда, бодунуң холун кемдедип алгаш, оон ыцай маргылдаага киржир аргазын чидирген. Чиик дензиниң мөгези Павел Темир-оол болгаш чартык ортумак дензиниң мөгези Куулар Калин-оол (Кызыы-даа Кызылдың № 2 школазы) база-ла эки хүрешкеннер, ынчалзадаа мергежил болгаш кажар тактика чогундан боттарының күжүн болгаш аргаларын четче ажыглап шыдаваннар.

Дөрт хонуктуң иштинде үргүлүүлээн чидир маргылдааның команда талазы-биле бирги черин Чита областың командазы, ийигизин—Омск областың, үшкүзүн — Красноярск крайның болгаш дөрткүзүн Хабаровск крайның командалары чаалаш алган. Бо дөрт команда Ростов-на-Дон хоорайга эртер Бүгү-эвилел маргылдаазынга киржир эргени чаалап алган. Бистиң аныяк командавыс 9-ку черни алган.

Бистиң командавыска чартык аар, аар дензиниң мөгелери шуут чок турган, а чартык чиик дензиниң мөгези кемдээшкинге таварышканындан бис кончуг хөй чугула санны чидирген бис.

Хостуг хүрешти Тывага нептередип эгелээнинден бээр чыл безин четпээн болгай. Ынчангаш бистиң командавыска чүгле Кызылдың № 2, 7 школаларының мөгелери киришкен. Хостуг хүреш—Тываның национал хүрежинге дөмейлешкек. Ону колхоз, совхозтарга нептередип болур. Районнар бүрүзүнге хостуг хүрештиң секцияларын организаттап, спорттуң бо хевирин чоокку үеде бедик деңнелче көдүрери чугула.

В. НАЗЫН-ООЛ,
команданың баштакчызы,
бирги разрядтың мөгези.

Кызыл—Минусинск — Абакан

Кызылда күрүнеиниң башкы институдунуң хол-бөмбүүнүң командазы Минусинск болгаш Абакан хоорайларже эш-хуунуң спортчу ужуражыышкынын кылып чораан.

Бистиң командавыс Минусинскиниң кинофикация болгаш көдээ ажыл-агый механизация техникумунуң спортчулары-биле ойнааш, 3:1 санга удуп алганнар. Пединституттуң оолдары-биле Минусинскиниң чыынды командазының оюну 3:2 санга Минусинск командазының тиилелгези-биле доозулган.

Ол-ла хүннүң кежээзинде Минусинскиниң спортчулары баскетбол шөлүнге Минусинскиниң чыынды командазын 49:36 санга тиилээннер. Абаканның спортчулары-биле ийи ужуражыышкынның кайызынга-даа бистиң спортчуларывыс 3:1 санга уттурганнар.

Ю. МЫЛЬНИКОВ.

Күш-культура болгаш спорт

Областка АГААР БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн областка шоолуг эвес булуттарлыг хүн болур. Хар чагбас. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—5—10, чавыс черлерге—0—5, а Кызылга—2—4 градус чылыг.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

Бөгүн

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (улуг залга): «Дың бажынга уткуштур» («Заре навстречу») —12, 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда.

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (биче залга): «Насреддин Ходжентиде» («Насреддин в Ходженте») —3, 5, 7, 9 шактарда.

«Каа-Хем»: «Баштайгы парлакчы Иван Федоров» («Первопечатник Иван Федоров»)—11.15, 1.15 шактарда; «Далайжы эрикче үнүп бар чор» («Моряк сходит на берег»)— 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«Восток»: «Нормандия—Неман» — 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1960 ЧЫЛДЫҢ ИЙИГИ ЧАРТЫЫНГА ЧАГЫЛДАЗЫ ЧОРУП ТУРАР

«Шын» солунну чагыдып алырының өртээ:

6 айда 30 рубль.
3 айда 15 рубль.

Чагылганы харылзааның бүгү конторалары, салбырлары болгаш бүдүрүлгелерде, организацияларда, колхозтарда, совхозтарда хөй-ниити төлээлери хүлээп алыр.

Номчукчулар, «Шын» солунну бо чылдың ийиги чартыында чагыдып алыңар!

СОЮЗ ПЕЧАТЬ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, партийжи амыдырал болгаш пропаганда килдистериниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 22-64, иштики информация килдизиниң 21-47, совет тургузуг, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 23-35, чагаа килдизиниң 21-27, культура болгаш амыдырал килдизиниң 25-38, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 20-60.

ТС—00126. Чагыг № 973. Культура өргелелиниң типографиязы.